

Fjärde årgången

2006

Rafkit

5 euro

Tidning för Rosala och Hitis med omnejd

Örö Express

Sommarmotion

Fyren firar

Kreativa kvinnor
i skärgården

Information om:
Evenemang, Service

Örö – en jungfrulig pärla

Örö är ett militärområde och till den hemlighetsfulla ön får ingen landstiga utan tillstånd. När *RoHit* gör sitt besök till ön i slutet av september sker det planerat med tillstånd från högsta ort vid marinstaben i Åbo. Färden till Örö är som vackrast när den går från Rosala förbi Storholmen, vidare över Öfjärden och sedan genom sunden mellan Bötsön och Bodöarna. Med snudd vid Busön stävar vi över Busö fjärd tills vi kommer till den brygga som används av marinens mindre fartyg. Väl framme i det fina höstsolskenet möts vi av kaptenlöjtnant Hannu Lahti och sergeant Peter Nylund som är i färd med att köra ned den permanenta militära verksamheten vid fortet.

Örö har tjänat militära syften långt tillbaka i tiden. Enligt vissa uppgifter fungerade Örö som en gränsbevakningsstation redan under medeltiden. Även under den svenska stormaktstiden hade ön en militär betydelse i försvarssyfte. Under kriget 1808-1809 fungerade Örö som bas för den svenska Östersjöflottan. Mellan åren 1908 och 1917 tjänade Örö som marin bas för den ryska flottan. I början av 1910-talet tvångsinlöste ryssarna av Rosalaborna den allmänning som då hette Storlandet. Ön var en samfällig betesmark för byns boskap och därtill var vattnen omkring fiskrika. Själva fortet med byggnader började uppföras år 1915 under brinnande världskrig. Inledningsvis byggdes ca 10 kilometer väg av kullersten, en smalspårig järnväg, samt ett antal byggnader. Kaserner, matsalen och övriga byggnader

finns kvar från denna tid. Som mest deltog ungefär 2000 personer i byggnadsarbeten. Vissa var anställda och mycket utfördes av krigsfångar. Vagarbetet utfördes av kinesiska krigsfångar som huvudsakligen mötte sitt öde där av hårt arbete, undernäring, sjukdomar och avrättningar. Även om den jungfruliga pärlan Örö har en orörd natur döljer den vackra pärlan svekfullt och bedrägligt en dyster sida som krigsfångarna brutalt fick erfaras.

Örö – mer än en ö

Örö tillhör Skärgårdshavets marinförsvaret med huvudsäte i Åbo. År 1998 förenades marinen med kustförsvaret. Marinen och kustartilleriet har genomgått många omorganiseringar men den viktigaste förändringen för Rosalaborna var när Örö år 1969 organisatoriskt överflyttades från Hangö kustartilleri till motsvarigheten i Åbo. Den militära trafiken som då var livlig mellan Hangö och Örö betjänade även sjuktransporter och andra civila transporter. Avståndet var inte mer än 17 distansminuter. Tack vare denna trafik kom Hangö att bli en centralort för Rosalaborna.

Det militära området omfattar 717 hektar, varav 207 hektar består av själva ön och resterande 510 hektar av vatten och skär. Från norr till söder är Örö som längst, d.v.s. 3,5 km och på sitt bredaste ställe 1,5 km.

Naturen på Örö avviker från holmarna längs den rutt vi kom

Örö Express i trafik

körande från Rosala. Även om det finns klippor och berg dominerar den jämna, föga kuperade och relativt glesbevuxna marker täckta av grus och sand. På ön finns stora sandområden och därtill fina sandstränder. Djur- och växtlivet har många unika arter att erbjuda.

Örö Express

Det smalspåriga järnvägsnätet som byggdes under första världskriget gick från den norra till den södra udden samt mellan den östliga och västliga delen där ön är som bredast. Järnvägen användes för att transportera ammunition, förnödenheter, samt trupptransporter. Loket som drog vagnarna kallades för Örö Express. Gamla bilder visar att även civila personer (förmodligen officerarnas familjer) tog sig en åktur i den öppna personvagnen. Loket ersattes senare av hästar som drog vagnarna. Dessvärre är rälsen numera bortmonterad. På öns södra udde lever rester av en svunnen tågtrafik kvar genom att där finns ett lokstall stadigt byggt i sten. En titt på sjökortet bekräftar att vi hittat Finlands sydligaste lokstall. Motsvarigheten i Hangö

Peter Nylund

längs denna golgata.

Beväpning och bemanning

Under den ryska tiden byggdes vid kasernområdet på det bredaste stället av ön (östra sidan) ett grovt batteri som bestod av fyra 30,5 cm Obuhov pjäser (tolvtummare). Vid sydspetsen byggdes ett tungt Canetbatteri som bestod av rör med kaliber 15,2 cm. Kring detta sextumsbatteri byggdes ett kasernområde. Därtill uppfördes ett luftvärnsbatteri med tre pjäser. När fortet kom i finländsk ägo ansågs den rätt modern och eldkraftig. Hundratals beväringar per år fick här sin utbildning. Många var från Hangö (däribland skribentens far) och från Hitis kommun. På 1930-talet moderniserades fortet, varvid två av de fyra tolvtumskanonerna flyttades till Viborgska viken (Ristiniemi). Där deltog de i strid under vinterkriget. Kanonerna nr 1 och 2 som blev kvar på Örö elektrifierades och befästningen kring dem förbättrades.

Under vinterkriget 1939-1940

Kasern på Örö

Hannu Lahti

drogs inte fortet in i eldstrid. Under fortsättningskriget (1941-1944) kom däremot Örö genast att hamna i eldlinjen. Anledningen till detta var att Hangö med tillhörande land- och sjöterritorier tagits av ryssarna för att användas som militärbas. Tolvtummarna sköt då mot Hangö. Räckvidden räckte mer än väl till. Den optimala räckvidden var 50 km. Vid striden om Bengtskär sommaren 1941 sköt tolvtummarna spärrelid i vattnen omkring fyren. Sextummarna på Örö södra udde sköt efter beställning från de desperata försvararna på fyren med kornet inställt på den krigshärjade klippön. Sikten där till Bengtskär är utmärkt kunde vi konstatera. Klokt nog tilläts inte tolvtummarna skjuta med siktet på Bengtskär för då hade det inte funnits kvar någon fyr att jubilera i sommar. Trupptransporterna för att undsätta försvararna av Bengtskär utgick från Örö. Den första januari 2006 blev Örö obemannad. Forten ute vid våra kuster har ohjälpligt blivit omoderna i ett rörligt

försvarssystem. På Örö har vattenförsörjning och avloppssystem stängts av och värmen i husen har skruvats ned eller är helt avstängda. På Örö finns flera tiotals byggnader som är i bra skick. Nu ligger allt öde men ännu i slutet av 1960-talet fanns här en skola. Förut kunde här finnas upp till 500 rekryter och reservister samt en hel del stampersonal som alla fick plats i byggnaderna.

Örö framtid

Vid ett möte som hölls i Kasnäs den 7 februari 2006 menade regionchef Stig Johansson på Forststyrelsen att marken och tillhörande vattenområden kring Örö ägs av Forststyrelsen. Byggnaderna ägs av det statliga Senaatti-fastigheter. Försvaret är hyresgäst och det är försvarets fastighetsverk som har ansvaret för att fastigheterna blir omskötta. Stabschef Dan Wilén vid Skärgårdshavets marinförsvaret i Åbo menar att Örö kvarstår som militärområde eftersom pjäserna

måste hållas intakta i ca 10 år. Dessutom menar Wilén att Örö kommer att hållas kvar för oviss framtid eftersom fortet behövs för skjutövningar. Däremot kan den höga hyran i kombination med att försvarsanslagen minskar leda till snabba beslut om avveckling, men säger Wilén, i detta nu kan inga säkra besked ges. Enligt Johansson vid Forststyrelsen kommer Örö i framtiden att tillhöra Skärgårdshavets nationalpark när militären för gott lämnat ön. En plan måste därför snarast göras upp för hur Örö med byggnader skall kunna utnyttjas för civilt bruk. Detta hindrar inte företagsamhet på ön.

Kommundirektör Dragsfjärd Klas Nyström som var värd för mötet, framhöll vikten av att företagare från orten ges möjlighet att verka på Örö. Närvarande på mötet var förutom ordförande för Rosala Byråd Bernt Örså och byrådets sekreterare (undertecknad) även tre företagare: Paula Wilson från Rosala (Wilson Marin), Jörgen Liljeqvist (Kasnäs Hotell) och Johan Stenbäck (Kasnäs Sailing) från Kasnäs. Bernt Örså talade för att fastigheterna på Örö kunde användas för kursverksamhet med anknytning till skärgården. Paula Wilson menade att för att det skall vara lönsamt med turism på ön måste verksamheten pågå året om och besökarna måste vara minst 10 000. Hon sade även att Rosalaborna aldrig fick en ordentlig ersättning för tvångsinlösningen av Örö med omkringliggande vatten. Dessutom har militärens aktiva närvaro på Örö gett arbetsplatser och trygghet i form av transporter för skärgårdsborna. När den militära aktiviteten nukörts ned och

ingen ersättande civil verksamhet tilläts blir Rosalaborna de största förlorarna.

Stabschef Dan Wilén fastslog att någon massturism inte kommer på fråga så länge försvaret är hyresgäst. Däremot kunde Wilén tänka sig att Johan Stenbäcks idé väl kunde realiseras, d.v.s. att skeppet Inga gör några resor till Örö med turister redan denna sommar. Detta kräver planering i form av lista över alla deltagare samt att en militärperson finns på

plats för att övervaka besöken. Paula Wilson var inne på samma idé och menade att någon taxibåt från Rosala även kunde anlitas. Somenkonklusion konstateras att en snabb avveckling av den militära närvaron på Örö vore katastrofalt. Kapital saknas på orten för att överta marken och alla fastigheterna. En etappvis avveckling verkar bäst, där organiserad turisttrafik i liten skala, samt utnyttjande av lokal arbetskraft för fastighetsskötsel

verkar inledningsvis realistisk. För den som planerar en oanmäld visit på Örö är det bäst att tänka om. Ön har kameraövervakning och även om marinen från Gyltö inte hinner fram i tid för att ta inkräktarna i förvar kommer man ändå inte lätt undan. Jag citerar Dan Wilén: de kommer nog i land och hinner kanske ta sig därifrån men vi vet vilka de är.

Text: Jan Sundberg

Foto: Bernt Örså

Eldkraft på Örö

Ryska Obuhov pjäsen

Kaliber: 12 tum
Vikt: 150 ton
Eldrörets vikt: 50 ton
Låsets vikt: 2 ton
Eldrörets längd: 15,8 meter
Granaternas vikt: 453 - 470 kg
Eldhastighet: ett skott i minuten
Laddning: Granaterna kommer in på räls i bunkern varifrån de lyfts med hiss i röret.

Slitaget stort. Upp till 4 kg av röret åker med varje skott. Eldröret måste bytas efter 130 till 200 skott, Sista skottet sköts 1974-1975

Bemannning: 1 chef plus 36 man

Arbetsfördelning:

- 3 riktare
- 1 + 1 laddare
- 1 + 8 ammunitionsgrupp
- 1 + 8 projektilgrupp
- 3 maskin och el. grupp

Kanonlåset

Bengtskär

Under förra hälften av 1960-talet, då jag en vacker morgon hade gjort mina uppköp i Backa butiken i Rosala och just skulle gå ner till båten hörde jag butiksinnehavaren Linda Fagerholm ropa efter mig och fråga om jag kunde ta med mig Ottos ölkorg. ”Men han är på Bengtskär” sade jag. ”Jo, men han bad mig be dig köra ut den till honom” svarade Linda. ”Till Bengtskär?” Ja, och enligt Otto hittar du nog dit för du har varit där ett par gånger och dessutom är det helt stillt där ute sa han.”

(I Rosala fick butikerna (Backa och Kas) innan mellanölet blev fritt förmedla sina fullvuxna kunder, som hade alkokort, en korg starköl per vecka. Öldagen var en mycket livlig handelsdag och det var den enda dagen i veckan då de manliga kunderna var flera än de kvinnliga.)

Min farbror Otto Nyberg hade misstagit sig för jag hade endast en gång, ett par år tidigare år 1962, varit på Bengtskär. Mina föräldrars semester hade tagit slut men min farbror lovade att jag fick stanna hos honom om jag ville följa med till Bengtskär då hans vakt om några dagar skulle börja. En blåsig och regnig morgon ett par dagar senare kom fyrvaktaren Alfons Eriksson med fyrbåten till Ottos brygga. Vi körde hem honom och lade sedan kursen mot Bengtskär där Ottos ungdomskamrat fyrmästaren Einar Laine väntade på att bli avlöst och i sin tur föra båten till Birger Boström som var Ottos vaktkamrat.

Tyst nyfikenhet i och kring fyren

I sina dagböcker, som han förde under hela den tid han jobbade som fyrvakt 1956–68, tecknar Otto en ganska enförmig bild av livet och de dagliga rutinerna

på det ensliga skäret. För mig, stadspojken, blev veckan en stark upplevelse som jag fortfarande ofta återkommer till i mina tankar. Den stora tystnaden och ensamheten gjorde ett stort intryck på mig. Med tystnad menar jag avsaknaden av alla de ljud som människan skapat, men även fågelsången och furornas sus och många andra av naturens egna ljud som är vanliga på fastlandet och även i skärgården saknades totalt. Det enda man hörde var havets brus som endast en gång blev överröstat en dimmig eftermiddag av bölandet från den väldiga sirenen som var uppställd vid fyrens vägg.

Även ensamheten kändes här annorlunda än den jag tidigare upplevt. Här fanns endast några enstaka sjöfåglar och ett par kortväxta ynkliga träd som vajade i vinden. Nästan lika tyst och tomt var det även i det väldiga fyrhuset. Endast Birgers dagliga kontakt med hemmet med fyrens kortvågsradio bröt stillheten i den människotomma stora byggnaden. Otto och Birger vistades nämligen för det mesta i sina egna utrymmen där de lagade mat, kokade kaffe, bladdrade i gamla svenska veckotidningar och då och då tog en tupplur och lyssnade där emellan på nyheter och väderlek. De var knappast aldrig ute

Fr. v. Otto Nyberg och Birger Boström

och de rörde sig heller inte inne i fyren i vilken jag dagligen gjorde långa upptäcktsfärder. De umgicks inte heller med varandra. Största delen av den två veckor långa vakten tillbringade de i sitt kök och sin lilla sovkammare och talade med varandra endast då arbetet krävde det. De var dock mycket nyfikna på varandras förehavanden. Redan från första dagen blev det min uppgift att se och höra vad Birger gjorde och visste och berätta det för Otto. Birger i sin tur var lika intresserad av Ottos göromål så jag blev en välkommen budbärare även hos honom.

Historier och små strapatser

Veckangick mycket snabbt trots det regniga vädret och den ofta återkommande dimman. Otto var nämligen, när han så ville, en strålande historieberättare. Under ett par regniga dagar skildrade han livligt sin barndom och sina ungdomsår i Rosala. Byskvaller från tidigt 1920-tal fram till vår egen tid var han extra bra på. Jag lärde mig känna för länge sedan döda bybor men även samtida Rosalabors liv och leverne blev mig bekanta. Fängslande var även hans berättelser från de sju haven då han under 1930- och 40-talen jobbade som kock och stuert på olika lastfartyg. Mötet med den svenske sångaren Harry Brandelius på en av färderna över till Amerika är minnesvärt, liksom många andra händelser från denna tid. Under min vistelse på Bengtskär bekantade jag mig även med fyrens lilla bibliotek. Där fanns flera böcker som intresserade mig och några av dem hann jag läsa innan det var dags att åka hem. Den 20.8 skriver Otto i sin dagbok ”Fram och åter till Rosala efter post och proviant. Nalle iland, som kom i vaktskiftet.”

Två år senare var jag igen på väg till Bengtskär men denna gång ensam med min lilla aktersnurra lastad med en korg Aura starköl. Båtfärden måste ha tagit närmare två timmar men fram kom jag utan att ha kört på ett enda grund. Otto var nöjd och tackade och bjöd mig på en god fisksuppa som han tillrett av fisk som han fångat samma morgon. I dagboken nämner han besöket 16.7 1964 endast med ”Nalle hit fram och åter” Efter maten hoppade jag i båten och satte kurs mot Rosala vilket var lättare sagt än gjort. Alla holmar såg nämligen likadana ut och att hitta det rätta inloppet var en omöjlig uppgift. Till slut hittade jag dock hem, men roende, efter att först

ha kommit till Böle där bensinen tog slut. Roddturen till Rosala kändes då lång, men när jag senare bekantade mig med Ottos dagböcker framgick det att han rott från Bengtskär till Rosala och att färden tog endast c. tre timmar. Varför han var tvungen att besöka Rosala framgår inte ur dagboken. Ur anteckningen från föregående dag 21.5 1962 står det bara ”Tagit upp båten, och var meningen att ro till Rosala i morgon.”

En ofattbar dödsolycka

Otto Nyberg (1911 – 1993) jobbade på Bengtskär från år 1957 fram till automatiseringen 1968. I januari 1956 efter att ha avmönstrat från det fartyg han senast jobbat på, anställdes Otto som fyrvakt på Porkala fyr. Följande år anhöll han om förflyttning till Bengtskär där hans barndomskamrat Einar Laine jobbade som fyrvakt. Då han den 19 oktober 1957 anländer till sin nya arbetsplats från Hangö med Einars son Sven-Olof anar han inte den tragedi som kommer att ske samma natt. Följande dag skriver han i sin dagbok. ”19.10 Inköpt möbel. Avgick kl. 12.30 till Bengtskär med Sven-Olof som for över. Anlände B-skär kl. 15.15. Fint väder. Sjögången tilltog vid 20.00 tiden. Sven-Olof körde först, ½ t senare EL å jag. Rep i propellern hindrade farten. Anlände Rosala 04.00. SO ej anlänt. ”20.10 Forskning efter SO. SB fann en del av hytten. En hemsk olycka befaras ha inträffat.” ”21.10 Fortfarande ingenting som kan klarlägga om

SO öde. Spaningarna ha fortsatt. Hoppet om att SO finns i livet dala.”

“24.10 Sorgfyllda dagar. Nedstämd.”

Trots sorgen måste livet gå vidare och den 25.10 skriver Otto “Iordningställt för färd till den nya arbetsplatsen, som jag hoppas ska bli trivsamt med EL som vaktkamrat.” Och följande dag förs han av T(eodor?) Eriksson till Bengtskär. Det är 3:ans vind och den blåser från sydväst.

Otto återkommer i sin dagbok till olyckshändelsen, flera år framåt den 19.10.1961 skriver han “Reste till Rosala med H2 (arméns förbindelsebåt från Hangö till Örö). 4 år sen Sven-Olof omkom. Ostlig storm. Besökt Elin” och ett år senare den nittonde oktober “Frisk nordlig vind. Fem år förflutit sen SO förolyckades. Planerar resa Rosala i morgon”.

Livliga somrar – infrusna på vintern

Under somrarna besöktes fyren ofta av båtgäster, bybor samt av vänner och bekanta. I dagboken får vi bl.a. läsa 13.7 1964 “Samma fina väder. Oljebåten kom och övernattar. Andra gäster här på dagen.” 14.7 Alfons och Sirkka med främmande på besök. Bjöd på kalas. Samma fina varma väder. Oljebåten avgick.” 19.7 “Två farkoster med gäster. Samma fina väder” 21.7 Söderman hit med gäster från Biskopsö. Bjöds på middag och snapsar. Fint väder.” Vakterna under vintern skilde sig från sommaren. Det gästvänliga skäret hade förvandlats till en ofta oframkomlig av Gud förgäten plats med isande stormvindar och svåra menfören. Den 3.1 1966 skriver Otto på Bengtskär

“Frisk nordostlig vind. Kölden tilltar. Isläggningen

börjar. Ringt Einar. Gjort klart för vaktbyte.” Två dagar senare antecknar han “Stiltje under natten, nylagd is förhindrar vaktskifte.

Frisk sydost på afton, Einar o Alfons ringde. Sköt elva allor”. 7.1 ”Issörjan hoppackad halvvägs till Rosala. Ostliga vindar. Den upppackade isen börjar nå B-skär. Einar ringde. Allorna smakar bra, ätit två dagar.” Den 8 januari ser det lovande ut men “Isen fast i Bengtskär. Lämpligt för vaktskifte men svågrarna (Einar Laine och Alfons Eriksson) kom ej ut. Samma vind och temperatur. Einar ringde. Följande dag lyckas vaktbytet “Svågrarna kom med sparkstötting. Med samma fordon till Rosala...” Vintern 1967 var Otto tvungen att vara fyra veckor på Bengtskär på grund av isläget. Han for ut med bil den 10.2 “...halva vägen, där svågrarna mötte med fyrbåten...” men först den 12.3 kunde han börja återresan hem då “svågrarna kom 3 tiden med S.B.V.-båt från Hangö. Reste till Hangö med samma farkost. Logerar på lotsstationen. Frisk sydväst på em. Anlände Hangö 6 tiden. De första ådfåglarna synliga.”

Den 11.10 1968 lämnar Birger Boström Bengtskär för alltid. Den 18 oktober är det Otto Nybergs tur. Einar Laine kör honom med flyttsakerna till Rosala. Vädret är vackert och vinden blåser från nordost. Den sista oktober blir Bengtskär öde då Einar och Alfons Eriksson i snöslask sätter kursen mot Rosala. En tidsålder i fyrens historia är slut och en ny randas.

Stig-Björn Nyberg

Fyren firar 100 år

Fyren Bengtskär firar hundra år. Han är inte den äldsta men nog den högsta i Norden. En mäktig byggnad som denna firas hela sommaren inte bara ute på Bengtskär bl.a. med en utställning, utan även ombord på det gamla skolskeppet Suomen Joutsen i Åbo. Där förevisas gamla bilder, föremål och fyrens virtuella historia. För dem som rör sig i trakten kring Bengtskär ger fyrens värdinna Paula Wilson en levande skildring av fyrens historia. Det är hon och hennes företag Wilson Marin som har ansvaret för verksamheten på denna mytomspunna ö. Turister dras i tusental till Bengtskär varje säsong.

Paula Wilson berättar att fyren har haft en stor betydelse för skärgården under hela sin existens. Fyren byggdes av skärgårdsbor, fyrvaktarna var skärgårdsbor och fyren försvarades av skärgårdsbor under kriget. Det kan tilläggas att fyren i dag sköts och vårdas av skärgårdsbor. Bengtskär har inte endast varit en arbetsplats och krigsskådeplats för skärgårdsbor utan fyren har även tjänat näringsutövandet i vattnen omkring. Störst har betydelsen varit för den lokala fiskarbefolkningen. Paula Wilson säger att fyren spelat en stor roll vid navigering både i bra och dålig sikt. I god sikt åkte man inte längre ut i havet än att fyren syntes som en blyertspenna i fjärran. I mörker var fyrens blinkande sken en säker vägvisare. När sikten var dålig vägledde fiskarna av mistluren. Som bäst hördes ljudet på ca tre mils avstånd (drygt 16 nautiska mil) och när motorn var påslagen hördes ljudet på ca två mils avstånd (ca 11 nautiska mil). Paula Wilson minns att mistluren stängdes år 1967 eller 1968. Ljuset finns däremot kvar efter automatiseringen.

Fyren är en viktig arbetsgivare

Även om fyren är automatiserad är den i dag en större arbetsgivare än förut, byggnadskedet borträknad. Nu är det turismen som tagit över och den verksamheten sköts av Paula Wilson och

Paula Wilson

hennes företag Wilson Marin. Företaget grundades år 1978. Säsongen startar i slutet av april och pågår till slutet av september. Under rekordåret 2003 hade fyren totalt 18 000 besökare. Ungefär hälften transporteras från Hangö och resten från Kasnäs. Under högsäsongen i fjol hade Wilson Marin 29 anställda plus fyra från familjen Wilson. Dessutom har vi fem taxibåtar sysselsatta med transport från Kasnäs till Bengtskär säger Paula Wilson. Bengtskär har givit ett lyft åt Rosala genom alla arbetsplatser och underleverantörer som är engagerade. Själv började Paula Wilson som företagare på heltid år 1996. Före det var hon projektledare för det renoveringsarbete som inleddes år 1991 och färdigställdes år 1995.

Tornet törnar

Fyrens torn har aldrig renoverats och läget började bli kritiskt men nu har vi fått 100 000 euro i statsunderstöd. Totalt beräknas renoveringskostnaderna till det dubbla och resterande medel försöker vi få in genom donationer, säger Paula Wilson. Under årens lopp har regnvatten samlats bakom granitblocken som omger tornet. Teglen bakom graniten vittrar och när vattnet fryser sväller tornet och graniten spricker med följd att bitar kan falla ned. Som bredast är tornets väggar två meter tjocka ned till och längst uppe är tjockleken ca en meter. Paula Wilson berättar att totalt 3,5 kilometer fog måste hackas upp och ersättas med ny fogmassa. Fyrtornet som är Nordens högsta med en höjd av 52 meter över havsytan får nu till present en omvårdnad som jubilarerna är väl förtjänt av.

Text: Jan Sundberg

Foto: Bernt Örså

Ett kvinnoliv i ytterskärgården

Det är glest mellan de befolkade öarna i ytterskärgården. Mitt på Gullkrona fjärd ligger Tunhamn inte långt från kommungränsen till Nagu. De som bebodde Tunhamn har i alla tider fått klara sig själva på egen hand utan någon större handräckning från kommunala eller statliga myndigheter. I det avseendet har inte mycket förändrats även om skärgårdstrafiken tar i land på ön. Öborna får själva sköta om elförsörjning, vatten och avlopp samt vård av anhöriga - listan kan göras lång. Den karga och vindpinade omgivningen formar dessa människor som bor ute på Tunhamn. Detta gäller i synnerhet Thelma Brunström som är född och uppvuxen på ön. Hon kanske bättre än många andra utgör ett exempel på hur en stark kvinna med en seghet som en martall ridit ut alla stormar och format ett liv som väcker beundran.

Thelma Brunström växte upp med sina två systrar på Tunhamn. På 1940- och 1950-talen fanns det ännu barn och ungdomar i skärgården. När systrarna flyttade bort blev det ensamt under vinterhalvåret. På somrarna var det bättre för då hade hon sällskap av sommargästerna på ön. Dessutom ordnades det dans nästan varje sommarlördag någonstans i skärgården. Under vinterhalvåret var det glesare med nöjen och då blev kontakterna med andra ungdomar mer sporadiska. Barndomen var inte enbart lek, utan redan som tioåring fick hon lära sig mjölka kor. På den tiden hade de en häst, två kor och en hel del får. Korna betade under sommarhalvåret ute på holmarna som kunde vara ca en sjömil från hemgården. Vägen var lång till närmaste skola i Högsåra där hon bodde på elevhem. Vid fyllda 14 gick Thelma ut skolan och då fick hon börja jobba som en karl för att hjälpa far och mor på Tunhamn. När hon var sexton fick båten motor som de använde till mjölkningsresor, men då

hade roendet redan gett styrka i armar och rygg som väl kom till pass i det dagliga slitet.

Värdinna på Tunhamn

Thelma tog över gården när hon var 32 år gammal. Då var hon redan gift med en fiskarpojke från Böle på Rosalalandet. Att vara värdinna i den yttre skärgården är inte det samma som att vara värdinna på fastlandet. Extra inkomster går inte att skaffa genom att ta anställning utan det gäller att själv skapa arbete och inkomst. Dessutom måste värdinnan vara färdig att rycka ut både i traditionellt jobb för män likaväl som kvinnogöra.

- Inte går det att ha tummen mitt i handen ute i yttre skärgården, säger Thelma.

När maskinerna tagit över har Thelma obehindrat anpassat sig till detta. Hon kör motorbåt, sitter på traktorn och kör snöskoter.

- Enkla maskinreparationer måste man alltid klara av, säger Thelma.

Vid sidan av detta har hon grundat ett företag. Hantverk med inriktning på tovat ylle och stickade produkter är hennes specialitet. Främst säljs hantverket hemma åt turister som angör bryggan under sommaren. Ibland tar hon sig även till marknader med sina produkter. Hennes man Lasse fiskar och röker fisken medan Thelma hjälper till med att plocka av från näten och rensa fisk åt turisterna. Yllet kommer från gårdens får som Thelma Brunström själv klipper. Sammanlagt har de ett 20-tal får och ca 35 lamm. Köttet tas givetvis även till vara när det är dags för slakt.

Familjens huvudnäring är trålfiske som hennes man tillsammans med ena sonen har hand om.

Stora omvälvningar

Den första direkta kontakten med omvärlden fick man i slutet av 1950-talet när familjen fick telefonförbindelse. En annan viktig epok inleddes

”Inte går det att ha tummen mitt i handen ute i yttre skärgården”

i början av 1960-talet när fartyget Kristina regelbundet började trafikera Tunhamn. Sedan dess har fartygen bytt modell för att bättre svara mot tidens krav på framkomlighet och transporter. Samtidigt har befolkningen i arkipelagen där omkring minskat i antal. Förmodligen har detta varit en starkt bidragande orsak till att någon elkabel aldrig dragits ut till Tunhamn. Fastän det inte räcker som förklaring eftersom Borstö fick sin elkabel för några år sedan trots att husen står tomma under vinterhalvåret.

Hur som helst, folket på Tunhamn har alltid varit vana att klara sig själva och i stället för att vänta på en elkabel har man enligt bästa förmåga försökt lösa

energiförsörjningen. En bullrig dieselmotor drev tidigare en generator, som endast försvarbart kunde sköta elförsörjningen på ön. Under vintern 2005 installerades ett hybridkraftverk på Tunhamn som ett led i en försöksverksamhet. Kraftverket fick mycket publicitet eftersom det kombinerar ett diesellaggregat med vindkraft och solceller. Därtill tas dieselmotorns kylvatten till vara för uppvärmning.

- Generatoren står för största delen av elproduktionen och därför borde vindkraftverken absolut vara större. Nu går dieseln tre till fyra timmar i dygnet när energin från ett av de tre små vindkraftverken endast räcker till för att försörja en 100 watts glödlampa, säger Thelma. Det finns kapacitet i batterierna för större vindkraft, säger Thelma, och det skulle behövas för fritidsbåtarna skall ha ström de med.

Den antivindkraftkampanj som förts under vintern har haft Tunhamn som motiv för ett stort vindkraftverk. Varken Thelma eller någon annan på ön har blivit tillfrågade i denna annonskampanj som Thelma blivit illa berörd av. Till framtidsplanerna hör att bygga en bastu åt turisterna för turistnäringen ger en biinkomst som inte går att negligera.

Text: Jan Sundberg
Foto: Bernt Örså

Gertrud Klemets minns ett sprudlande teaterliv och sångfester i Hitis förr:

”NOG KAN MAN ÖVA TEATER FAST MAN MJÖLKAR KOR OCH DRIVER PENSIONAT!”

Fr.v. Lena Breider, Ebba Ljungqvist, Harry Berlin, Christer Gustavsson, Eva Högnäs och John Hollsten

- Men det allra roligaste var ändå när jag skulle dansa Charleston! **Erik Eriksson** från Stomta spelade fiol och jag skulle visa upp en tidsenlig klänning, med hatt bakfram och en cigarett med långt munstycke! Ungflickorna sa nog åt mig att inte dansar man charleston så där men det var nu ingen skillnad – jag hoppade efter det som han spelade bara. Men vet du sådana applåder som jag fick! Dom skrattade så det var riktigt rysligt!

Gertrud Klemets bubblar av skratt medan hon berättar om spektaklet från en av de otaliga

sommarfesterna som hon har varit med om att organisera i Hitis. På de här festerna spelade man alltid teater och det fanns länge ett mycket stort teaterintresse i Hitis. Många hitisbor var involverade när man övade in helaftonspjäser, kortare sketcher och s.k. tablåer till varje fest. De som inte själva spelade teater hjälpte till med kulisserna och teaterkläderna. Gertrud Klemets spelade själv gärna teater och hon spelade med i otaliga pjäser. Gertrud fungerade ibland också som regissör och hon skötte ofta om att man hittade lämpliga kläder och annan

scenrekvisita till pjäserna. Hennes stora intresse för teater vaknade redan i småskolan på 1920-talet. - Vi hade en lärarinna här som hette **Hanna Hellberg** – hon var perfekt! Vi hade alltid teater på julfesten och vi älskade hennes fester! Hon var också aktivt med i ungdomsföreningen och blev regissör där, ibland spelade hon själv också. En del tyckte mer om att spela teater och jag var bland de riktigt ivriga. Jag tror nog att hon gav mig den där första gnistan och säkert gav hon det åt många andra också.

Att spela teater var

populärt i Hitis redan då Gertrud var liten flicka.

- Man turnerade med teaterstycken för att samla in pengar för den nya ungdomslokalen, bl.a. till Dragsfjärd, Bromarf och Hangö. Ungdomslokalen blev ju dyr fast de hade fått stockar gratis, minns Gertrud.

”Hjärtats nyckel heter sång”

En annan del av det livliga kulturlivet i Hitis var musiken och sången. Förutom det stora teaterintresset fanns det många som sjöng i Hitis stora sångkör. Åbolands sång- och musikförbund stödde körverksamheten med en ambullerande kördirigent som reste omkring i byarna i Åboland.

- **John Rosas** var ofta här, han kom till alla holmar i alla Åboländska kommuner som hade körer och övade inför de stora sångfesterna. 1939 var det sångfest för första gången i Hitis och det var samtidigt den sista sångfesten före kriget. Jag vet inte om jag var med och sjöng så mycket då, men det fanns ju mycket körsarbete som skulle skötas. Hundratals personer skulle ha mat, både sångare och publik, och då var det vi kvinnor som skulle sköta körsarbetet under sångfesten, konstaterar Gertrud. Jag vet att min mamma **Anna Westerberg** och **Axa Nykvist** var fungerande chefer i köket när det var sångfest. Jag kommer ihåg att Rosas var här 1939 inför den första sångfesten för att se om lilla Hitis skulle klara av uppgiften. Men när han kom var den stora utomhusestraden redan färdigt uppsatt och i köket stekte tant Axa och min mamma ett stort kalvlår. De hade också lagat massor med filbunkar och smörgåsar! Allt

fungerade fint, minns Gertrud.

Hitis har stått värd för två sångfester och man gjorde också otaliga utfärder till sångfester som ordnades på andra håll i Svenskfinland, berättar Gertrud.

- Första gången jag var med åkte vi till Houtskär, vi åkte dit i en stor båt. Det var roliga utfärder! Man skulle ju också gå i parad, alla hade fanor och folkdräkter och karlarna hade mörka kostymer, minns Gertrud.

Stagnation efter kriget

- Det var ingen teater eller sång under kriget. Då var det bara militären som räknades. Vi hade militären på ungdomslokalen och i skolan, alla bondsalar och alla stugor som annars stod tomma var fyllda med soldater. Och efter kriget var det sedan tyvärr många unga som flyttade bort.

Gertrud Klemets och många med henne oroade sig för hur ungdomsföreningen skulle klara av att sköta om sin ungdomslokal då så många flyttade från Hitis. Enligt stadgarna skulle ungdomslokalen övergå i kommunens ägo ifall föreningen

tynade bort och ett kärngång i byn gjorde allt vad de kunde för att hålla föreningen levande.

- Efter kriget satte vi upp helaftonspjäsen Törnrosa. Det var väl mest jag som var ivrig på att vi skulle spela något. Efter kriget var det ju hemskt roligt att få spela något trevligt, att göra något annat än bara ha det där kriget i tankarna, säger Gertrud.

Man gjorde ett gästspel med Törnrosa till Dragsfjärd och teaterlivet i Hitis levde så småningom upp igen. Livat på scenen blev det också tack vare den ambullerande regissören **Reinhold ”Weckis” Weckström**. Gertrud berättar att speciellt **Lena Breider** och **John Hollsten** var ett populärt radarpar på scenen:

– Han spelade bra John! Han var bäst då han spelade en gammal fiskargubbe som kom in med några gamla nät på axeln - när John kom in på scenen så applåderade alla före han alls hade sagt någonting. Och hans par var nog Lena Breider, de spelade väldigt många stycken ihop som huvudpersoner. De passade bra ihop och de spelade bra ihop. Bara man visste att man fick dem med så visste man att

Med Emil Fagerholms båt till sångfesten i Houtskär 1936

Gertrud Klemets

nu är pjäsen räddad. Lena var så naturlig, säger Gertrud.

”Nog kan man öva fast man mjölkar kor eller driver pensionat”

Många i Hitis var lidelsefullt intresserade av teater och ett exempel på det var Gertruds bror Erik Westerberg. Han drev pensionat tillsammans med sin hustru Ulla vilket innebar långa slitsamma arbetsdagar. Trots det valde han att öva in teaterroller, bl.a. en stor roll i helaftonspjäsen *Värmlänningarna*.

- Han var nog säkert uppe flera nätter och läste på rollen. Men det är inte lätt att lära sig en roll och samtidigt ha fullt med arbete hemma: sommargästerna skulle tas om hand och pensionatet skulle skötas – bl.a. skulle han springa kring världen och fråga om det fanns mat att köpa, kött och fisk och sånt som han ju skulle ha till sitt pensionat. Men han klarade det!

Hos Klemets arbetade man också hårt. Man hade kor som skulle mjölkas, en ladugård som skulle skötas, man fiskade,

bärgade hö, skötte odlingar – det fanns en aldrig sinande ström av arbeten som skulle utföras – och ändå fick teaterintresset också plats.

- Jo, det var värt det! Det var avkoppling och det var roligt. När alla korna var mjölkade övade vi.

Hur hann du lära dig dina roller?

-Jag började alltid läsa i tid. Efterhand så började jag kunna rollen utantill och så repeterade jag den t.ex. då jag rodde till Stängärsholmen.

Så du övade teaterroller när du rodde till Stängärsholmen för att mjölka kor?!

- Ja, och det var också lite så att om man hade några repliker mot John (Hollsten) så borde man kunna hans roll också. Han improviserade ofta och kunde säga lite vad som helst - då var det bra att kunna hans repliker också. Men jag vet nog att John övade på sina roller han också. Det gjorde han när han hängde nät. Min syster och hennes man Jalle hade en gång sett honom och undrade att vad som felas honom då han går och pratar för sig själv? Men sedan kom de underfund

med att han övade sin teaterroll! Sånt intresse hade vi! Nog kunde man lära sig en teaterroll fast man mjölkade kor, skrattar Gertrud.

Bland byns kvinnor fanns det dessutom tid och energi för också andra föreningar än enbart ungdomsföreningen. Gertrud Klemets och många kvinnor med henne var samtidigt också medlem i Marthaföreningen, Folkhälsan, Röda Korset och Missionsföreningen.

- Här har varit sådant aktivt föreningsliv! Jag har själv varit en riktig föreningsnarkoman! utbrister Gertrud. Karlarna hjälpte till med det praktiska, som att bygga Folkhälsans simbrygga t.ex, men annars var det idel kvinnor. Det var roligt! Det var faktiskt roligt, minns Gertrud.

Gertrud Klemets är noga med att betona att man också fick mycket hjälp av unga hitisbor som hade flyttat bort från Hitis men som återvände till sommaren. De var till stor hjälp då man arrangerade sommarfester och andra tillställningar understryker hon.

- Lite kultur i vardagen var nog en guldkant för mig. Allt föreningsliv var en guldkant, menar Gertrud Klemets.

Text och foto: Maria Johansson

Med huvudet på spiken: Hitis Marineservice

Spikarna tog slut fastän jobbet var på hälft, sista muttern trillade i sjön, brädorna var för korta och hur ska jag få upp båten innan vintern? Gå inte över ån efter vatten! Tack vare nya Oy Hitis Marineservice Ab ordnar sig allt.

Det var för ett par år sedan som Rune Fihlman stötte på Veijo Nikkinen vid stranden och kastade fram frågan: ”Här står tomma hallar – har vi något vi kan göra med dem?” Eftersom Veijo själv nyss byggt sommarstuga hade han fått känna på hur det var att bygga i Hitis och handla material i Salo. Därav föddes idén att tillhandahålla byggnadsmaterial nära kunden i Hitis. Rune föreslog att man även kunde tillverka bryggor och småningom började verksamheten för Hitis Marineservice utvecklas enligt principen att efterfrågan styr utbudet.

Personerna bakom projektet

Veijo Nikkinen är sommargäst i Hitis där han byggde sin sommarstuga 2003. Tidigare har han arbetat som egen företagare inom elektronikbranschen, bl.a. tidvis i Sverige. Rune Fihlman är född i Hitis och hallarna blev tomma efter att han avvecklat sin fiskodling. Nu är målet för dem att lära folk att använda lokala tjänster. ”Ju mera projektet lever och människorna lär sig att utnyttja servicen, desto större utbud och bättre service kan vi erbjuda”, konstaterar Veijo som också hoppas att företaget småningom ska göra det möjligt för honom att tillbringa allt mera tid i Hitis också vintertid.

Mångsidig verksamhet

Hitis Marineservice inledde sin verksamhet i liten skala redan senaste sommar och den växer hela tiden. Denna säsong omfattar verksamheten 30 båtplatser för både mindre och större båtar (i avgiften ingår också parkeringsplats för bilen), vinterförvaring av båtar, båtservice, försäljning av bygg-

nadsmaterial och tillbehör, ved, pontonbryggor, master, aluminiumbåtar, bastuugnar mm. Söker du något som inte finns i hyllorna finns det sannolikt ett par dagar senare. Kreativiteten flödar och det finns många idéer till kompletterande verksamhetsformer, men eftersom planerna fortfarande är luddiga fastnar de inte på pränt.

När det gäller byggnadsmaterialet bjuder Hitis Marineservice på en miljö- och människovänlig specialitet: värmeimpregnerat virke – helt utan gifter och enligt undersökningar minst lika hållbart som virke impregnerat på vedertaget sätt.

Lättillgänglig service

Hitis Marineservice, som ligger granne med sjöbevakningsstationen i Hitis kyrkby, har under sommarhalvåret maj-september öppet alla dagar, utom söndagar, 8-16. Veijo uppmanar besökare att ringa honom (040-5312249) om ingen syns till, området är stort men han är vanligen på plats inom några minuter.

Text och foto: Camilla Lumme

Veijo Nikkinen

Fisktransporterna till Helsingfors – en livsnerv för skärgården

Före kriget transporterades färsk fisk från denna del av skärgården med båt till Helsingfors. Förädlad fisk fraktades bl.a. till Tallinn och andra orter. Det var Helsingforsfrakterna som blev livsnerven för byarna i Hitis skärgård eftersom båtarna medtog passagerare och förde hem beställda varor från huvudstaden. Viktigast var ändå att med dessa frakter fick fisken avsättning och fiskarna fick drägliga inkomster för sitt slit samma arbete. Som bäst under 1930-talet

medverkade tre fraktbåtar från Rosala och ibland en från Hitis på Helsingforsrutten. Rolf Renlund född 1909 i Böle är den äldsta skepparen kvar i livet som kan berätta hur det gick till under dessa fiskfrakter.

Rolf började som skeppare på fisksumpen Diana i början av 1930-talet när han var drygt 20 år gammal och fortsatte med jobbet tills krigsutbrottet 1939. Därmed har han hunnit vara skeppare betydligt längre än de flesta andra på denna rutt.

Rolf var anställd av bröderna Eriksson i Böle som ägde båten och skötte om beställningar och fakturor. Till Rolfs jobb hörde att samla upp fisken och att frakta den till Sumparn i Helsingfors där fiskuppköparna väntade. Besättningen bestod av två man och hans arbetskamrat var Ragnar Gylphe från Rosala. De kom bra överens såväl under arbetet på sjön som under korta stunder av fritid.

Fisksumpen Diana

Dianas skrov var ca 40 fot långt

och ca 4,5 meter brett och var kravellbyggd i trä av båtbyggaren Fagerström (trållarskepparen Einar Fagerströms far) kring år 1930 i Kaxjäla. Inredning, däck och motorinstallation gjordes i Rosala av en båtbyggare som kallades för Kinesen. Skrovet var på utsidan förstärkt med kopparplåt för att klara av vassa iskanter som med lätthet skär upp trävirket. Hon var försedd med styrhytt längst i aktern och under den låg maskinrummet. Diana var heldäckad försedd med en kajuta under däck längst i fören. Där fanns plats för två britsar ett litet bord och en kamin där maten tillreddes. Mellan maskinrummet längst bak med det tillhörande lilla torrlastutrymmet och kajutan i fören fanns sumpen där den levande fisken förvarades. Genom hålen i sumpens bord fick fisken friskt vatten som cirkulerade värre med tilltagande sjögång under transporterna.

-Det gällde att ha vattentäta skott mellan sumpen och maskinen i aktern och kajutan i fören annars blev det vått ombord. Skeppet var välbyggt och inga fiskar flöt in i kajutan, berättar Rolf som blev skeppare på skutans andra Helsingforsfärd.

Maskin av svenskt stål

I maskinrummet dunkade en Bolinder kultändare försett med en cylinder. Maskinen var av det kända svenska märket och utvecklade ca 25 hästkrafter. Varvtalet var maximalt 500 i minuten men i vanlig marschfart gjorde maskinen ca 300 varv,

Fisksumpen Diana

vilket gav en fart om sex till sju knop. Pjäsen som vägde några hundra kilon var försedd med ett stort svänghjul försedd med ett handtag som behövdes för att veva igång motorn. Innan starten värmdes den bultliknande lilla kulan upp med en låga i ungefär fem minuter. För lite och för mycket uppvärmning var inte bra. Värmdes kulan för länge bildades det sot på den och värmdes den för lite antändes inte heller bränslet. Anordningen fanns i anslutning till locket på cylindern i form av en fastmonterad handdriven bränslepump som blandade luft och eldningsolja (brännolja). Lågan var fast inriktad mot en kula som träffades av en stråle. Maskinen drevs med samma eldningsolja.

-Rolf Renlund berättar att under sommaren var maskinen lättstartad men vid kall väderlek var det värre. Då fick vi svettas för svänghjulet segade sig ordentligt.

Maskinen var bra men oljudet trängde in i styrhytten och

dunket gjorde det svårt att sova även i kajutan längst i fören.

-Som bäst kunde maskinen gå tre dygn i ett sträck men den vattenkylda maskinen klarade av det berättar Rolf Renlund.

Smörjningen skedde genom en separat låda fäst i motorn och den fylldes på enligt behov. Några motorhaverier var besättningen inte med om men packningen i cylinderlocket måste bytas någon gång. Det arbetet utförde de själva med några få verktyg som fanns ombord (skiftnyckel, rörtång och skruvmejsel).

Sjöfarare som en viking

Om båten var byggd av Hitis fura och maskinen av svenskt stål så hade skepparen minsann ett rejält saltstänk av vikingablod i sina kraftiga ådror.

-Vi hade inga sjökort ombord och kompassen var värdelös säger Rolf Renlund. Vi hade gärna haft en fungerande kompass men en sådan ansåg redaren vara onödig.

Den kompass som fanns ombord

var en liten magnetkompass utan vätska och den snurrade på vid sjögång. Kompassen var fäst i ett litet utrymme mellan ratten och rutan. Plats för en riktig sjöduglig kompass ansågs inte finnas. Klocka fanns ombord och med hjälp av landmärken, fyrar och sjömärken tog de sig fram.

–Värre var det vid dålig sikt för då måste vi ta risker, berättar Rolf Renlund.

Lasten skulle vara framme i Sumparn senast kl. sex på morgonen. Besättningen följde med vågsvallet och tog tid till nästa synliga märke på vägen. Mörker gick an men dimman var värre.

-Jag hade ögon som en katt på den tiden men en gång i dimman åkte vi på grund utanför Tvärminne, säger Renlund. Vi kom av grundet för egen maskin till all lycka utan skador. I dålig sikt fick man passa upp för stockflottar och pråmar som var på släp i ett trångt far som Barösund. I dålig sikt var det svårt att ta sig mot Rosala längs marinens obelysta far från Dödören mot Slevarna.

-En gång åkte vi i misstag på sydsidan av Trutören men lyckades ta oss ur de farliga grunden, minns Rolf Renlund (se Sjökortserie B, sida 637).

Rolf berättar att Runar Eriksson som var äldst av redarbröderna tog med honom på några resor med andra båtar för att lära honom navigera på rutten. Han började färdas på sjön som trettonåring bl.a. på mindre sumpar som samlade upp fisk i vattnena här omkring. Någon

Fiskmarknad i Kolerabassängen, Helsingfors

annan utbildning i navigation än det praktiska hade han inte.

Färder och färdvägar

Rutten till Helsingfors gick från Rosala förbi Slevarna, Trutören och Dödören i Hangö. Därifrån följde man färleden och tog det inre faret mot Barösund. Vid Porkala avvek de från faret för att vinna tid men det kunde vara besvärligt för den öppna Porkalafjärden är känd för sin sjögång. När sikten var dålig var det svårt att ha koll på landmärken när de tog sig fram utanför den prickade färleden. Särskilt Porkalafjärden var en sådan för där var avståndet långt till närmast landmärke.

-Rolf Renlund berättar att resan hem från Helsingfors tog 12 timmar men färden dit varade betydligt längre.

Ofta tog de på hemvägen från Hangö på natten den norra vägen längst det upplysta faret mot Hitis. Färden mot Helsingfors

inleddes 12-13 tiden på dagen från Båtviken i Rosala. Där lastades fisk från sumpar i båthuset som Rosalafiskarna hade lämnat. I båthuset fanns en telefon där fiskarna ringde upp till Båtvikarn hur mycket fisk de levererat. Därifrån åkte de med sumpen Diana till Böle för att ta in mera last. Ofta togs även böckling ombord från Westerbergs rökeri i Hitis. Böcklingen lastades ombord från deras båt som väntade på oss vid Slevarna. Böcklingen stuvades in i det lilla torrlastutrymmet eller surrades på däck. I Hangö stannade de upp ett tag på Tulludden för att lasta flundra. Ibland åkte Renlund och Gylphe ända till Jurmo, Borstö och Vänö för att ta ombord last innan de gav sig av från Rosala mot Helsingfors. Fisken som lastades i sumpen var för det mesta sik, abborre, gädda men också gös. Siken förvarades i lådor med is när det fanns för siken dog i sumpen. Isen tog slut

på sommaren och då fick siken förvaras i skugga under däck. Gäddorna stressades vid bråd sjögång och de kunde ha ihjäl varandra. Det hände att tre döda gäddor satt fastbitna i varandra i sumpen, minns Renlund.

-Som bäst hann vi med tre Helsingforsturer i veckan, berättar Rolf Renlund. Från Helsingfors startade vi på eftermiddagen utan last och då var vi framme 4-5 tiden på morgonen.

Besättningen jobbade vardagar och helger. Fisken skulle vara framme hos uppköparen som hette Grönroos både lördag och måndag morgon klockan sex. Var man för tidigt framme var det bara att åka omkring i hamnen i Helsingfors för att vänta på tur att lossa lasten. Sömn var det dåligt med.

-Vi sov med ett öga och styrde båten stående för annars hade vi somnat, säger Renlund. Ett bra knep när sömnen kröp på vid rodret var att hålla rörtången i ena handen och ratten i den andra, för när rörtången slog ner i durken vaknade styrman.

Livet på skutan

Skeppets motor hade ingen generator och därför fanns det ingen elektricitet ombord.

–Det hade nog behövts för lanternorna gick på fotogen, säger Rolf Renlund. De lyste kanske tio minuter och sedan var det mörkt. För det mesta åkte vi omkring som ett mörklagt spökskepp. Inte hade vi någon livbåt eller några flytvästar och simkunniga var vi inte heller.

Sumpen Diana lastade inte endast fisk utan ombord togs även passagerare som åkte med till Hangö där de fortsatte med tåg eller så följde de med ända till Helsingfors.

-Hitisprästen var en besvärlig passagerare för han ville inte betala och sen släpade han en massa kartonger med saker ombord som vi inte hade plats för, beklagar Renlund. Vid sjögång åkte de omkring på däck och blev våta.

De flesta passagerarna var trevliga som besättningen hade både nytta och nöje av ombord.

-Systrarna Elin och Milda Lauren från Böle, som hade tjänst i Helsingfors, åkte ofta med oss, berättar Renlund. Genast när de kom ombord tog Elin till rodret för hon kunde rutten och Milda kockade mat åt oss. Sik var vår favoriträtt och mest var det fisk vi åt. Sådana passagerare var det trevligt att ha med.

-Inte hann jag med flickor på den tiden, berättar Rolf Renlund, för vi var nästan alltid ute på sjön, men flickorna som var passagerare pratade vi gärna med.

Vid dåligt väder kom passagerarna in i styrhytten men annars fick de vara på däck. En gång kammade en flicka sitt hår i styrhytten och lade sin hårnål på kompassen. Det var den enda gång kompassnålen stod stilla för kompassens magnetiska nål sökte sig till hårnålen av metall. Hygienen sköttes nödortfött ombord.

–Vi vaskade oss i ett tvättfat, säger Renlund.

Någon toalett fanns inte heller

ombord och sina behov fick man uträtta i en hink. Unga flickor som var passagerare blev blyga när de måste sätta sig på hinken men det fanns inga andra råd. Långa kjolar hjälpte men de fladdrade på i blåsten. Ingen fick sätta sig på relingen och uträtta sina behov för det kunde gå galet.

-Blev vi liggande i Helsingfors kunde Ragnar och jag fira i kajutan med ett glas eller två. Annars var det bara att åka tillbaka efter ny last.

På vintrarna var båten ur trafik och då gjordes reparationer och annat underhåll. Genast när isarna gått var det dags igen att börja trafiken.

Livet efter fisketransporterna

Trafiken till Helsingfors upphörde när kriget bröt ut. Rolf Renlund var med någon resa efter kriget men resan blev lång genom den stora omvägen ut på internationellt vatten runt Porkala där ryssarna hade flottbas. Den finländska flaggan var alltid upphissad och en stor flagga måste målas på båtens däck för att det ryska flyget skulle kunna identifiera båtarna. Rolf slog sig ned i Hangö och han vara med på några turer till Nordsjön för att fiska sill. Många aktiva år jobbade han i Hangö hamn. Nu på ålderns höst är han tillbaka och bor på Solglimten nära dotterns familj och till hustrun styr han dagligen som ligger på gravgården intill.

Text: Jan Sundberg

Foto: Rolf Renlund, Bernt Örså

Kriget prövade skärgårdskvinnan

Stora delar av skärgårdsfamiljerna var evakuerade av och till under kriget. Saga Strandberg, född 1911, var en av dem som var med om olika strapatser där hem skulle evakueras med barn över farliga isar eller när sjuka barn skulle forslas till vård under de stränga krigsvintrarna. Inga reguljära båtförbindelser existerade då. Saga är äldst i Rosala men minnet är gott och hon har flera händelser bevarade från den tid när mörka moln hopade sig över lilla Rosala by som låg nära frontlinjen under den tid Sovjet belägrade Hangö udd.

När vinterkriget bröt ut evakuerades **Saga Strandberg** med sina två döttrar och sin mor

till Västanfjärd från Sommarö i Rosala där hon var fiskarhustru. Barnmorskan Olga Gabrielsson hade bedömt att det var bäst för henne att föda sitt tredje barn under tryggare förhållanden. Mannen var inkallad och på hustruns lott föll att sköta fisket och hushållet. I Västanfjärd stannade de inte länge utan redan i januari 1940 bar det iväg mot Hitis med dottern som hade fötts den 28 december 1939. Transporterna var på den tiden farliga eftersom ryska bombplan rörde sig över området till och från Åbo eller så var de i färd med att bomba Hangö. Färden till Hitis måste ske med häst och släde under natten. Sammanlagt var två ekipage på väg mitt på natten över isarna. Det var beckmörkt och mellan

holmar och skär var det inte lätt att hitta den rätta rutten. Iskallt var det dessutom. Med på resan var körkarlen, Saga Strandberg, hennes mor, barnmorskan, den nyfödda dottern samt de två andra döttrarna. Körkarlarna tappade bort sig på färden och körde vilse i riktning mot Hangö och kom nästan fram innan de märkte misstaget. Plötsligt hördes flyglarm långt över den isiga fjärden och ryska bombplan fällde sin last över holmar och klippor omkring. Tursamt nog kom ingen till skada fastän krevaderna var våldsamma.

- Det var nog skrämmande att vara ute på öppen fjärd utan att kunna söka skydd någonstans, berättar Saga Strandberg. Först på morgonen när det

ljusnade hittade de fram till Hitis. I den hårda kölden var alla genomfrusna men de klarade sig utan köldskador.

Sjuktransport krigsvintern 1943

Strax efter Knutdagen blev Saga Strandbergs tioåriga dotter Lilly sjuk och måste föras till Dalsbruk för läkarvård. Isarna var svaga och de blev tvungna att färdas med sparkstötting hela vägen. Med på färden var svågern Ture Strandberg och Åke Wiberg. Vid Norrfjärden var en ränna uppbruten längs faret. Ingen brovakt fanns på plats och därför tillkallades två kvinnor från Kasnäs som med hjälp av eka tog dem över rännan.

Saga Strandberg berättar att de band fast flickan i sparkstöttingen så hon inte skulle ramla av. Sparkstöttingen med flickan placerades tvärs över den lilla ekan, men det höll på att gå riktigt illa då båten vickade till och flickan höll på att kana ned i

sjön.

Ture Strandberg lyckades i sista stund få tag i kälken.

- Det var nära ögat för oss andra med för ekan krängde riktigt ordentligt. Det första vi gjorde när vi kom över rännan var att ta loss surrningen kring Lilly.

Den långa färden fortsatte sedan till Dalsbruk varefter såväl Åke Wiberg som Ture Strandberg återvände hem till Rosala samma dag. Sagas dotter hamnade på sjukhuset i Dalsbruk varifrån hon sedan transporterades till Åbo för blindtarmsoperation. Saga Strandberg fick transport till Vikare i Hitis med en bogserbåt som var på väg till Åbo.

- När jag skulle hoppa av från bogserbåten på redde utanför Vikare brast isen och jag och Selim Westerberg hamnade på ett isflak, berättar Saga Strandberg. En lina kastades ut från båten och Selim Westerberg som stod bredvid lyckades få tag på den och med hjälp av linan drogs isflaken till iskanten och de lyckades

und-komma med blotta förskräckelsen.

Hemfärd från sjukhuset i Åbo

För att avhämta dottern från sjukhuset i Åbo måste Saga på nytt ta sig över isarna till Dalsbruk. Denna gång var det extra besvärligt eftersom samma ränna var öppen som förra gången. Med på färden hade hon Alvar Nyberg från Rosala som var på väg till Helsingfors där han jobbade. Meningen var att en av marinens båtar från Örö skulle plocka upp dem vid Norrfjärden. De fick vänta hela dagen på en liten kobbe men ingen båt kom. Följande morgon gjorde de ett nytt försök men denna gång med skidor.

- Inte fanns det någon bro på plats denna gång heller. Vi hoppade på ett isflak och paddlade över rännan med våra skidor tills vi kom till Furuskär, berättar Saga Strandberg.

Därifrån tog de sig vidare över med skidorna från en holme till en annan. Närmare Dalsbruk var isen täckt av vatten. Saga berättar hur de plumsade i vattnet med skidorna påspända för då bar isen bättre.

- Med på färden hade vi potatis och saltströmming. Själv hade jag en tre gäddor bundna runt magen. En skulle länsman i Dalsbruk få. Det behövdes legitimationsbevis för att resa till Åbo, berättar Saga Strandberg.

Färden över isen till Dalsbruk tog en hel dag. Saga övernattade i Dalsbruk och fortsatte nästa dag färden till Bjärnå med buss och därifrån med tåg till Åbo. På återfärden var dottern med och det var meningen att de skulle få åka med bogserbåt till Hitis från

Fr.v Maj-Britt, Kerstin, Saga, Emil och Lilly Strandberg

Dalsbruk. Bogserbåten kom inte fram i isarna och Saga med sin dotter fick sitta i timmar på det kalla däck. Dottern Lilly fick lunginflammation, svag som hon var efter operationen. Båda fick stanna tre veckor i Dalsbruk Hela sjukhusfärden för dottern tog en månad i anspråk.

Skärgårdskvinnorna fick jobba från tidig morgon till sen kväll

En arbetsdag började vid fyratiden på morgonen när näten skulle vittjas. Därefter skulle kon mjölkas och mjölken bäras hem från andra sidan Sommarö. Sedan skulle hushållsarbetet skötas, barnen vårdas och näten putsas. Inte fanns det kylskåp, elektricitet eller andra bekvämligheter att tillgå i hushållet. På eftermiddagen mjölkades kon på nytt och därefter skulle näten läggas ut. Tursamt nog fanns Sagas föräldrar och syskon i byn som kunde ge ett handtag.

Sagas make Emil Strandberg hörde till den åldersklass som

inkallades till repövning redan i september 1939 innan kriget började. Efter krigsslutet var han ännu ett par veckor med om att dra gränslinjerna runt Porkala som Sovjet egenmäktigt arrenderade för militärt bruk. Det föll på Saga Strandbergs lott att sköta allt arbete där hemma såsom många andra kvinnor fick göra under kriget. Familjen hade flyttat in i ett nybyggt men halvfärdigt hus på Sommarö till julen 1938. Allt byggnadsarbete blev stående under hela krigstiden.

Under kriget rådde det brist på det mesta av livets nödortf. Skärgårdsborna hade alltid fisk att ta till, vilket inte andra hade. Uppfinningsrikedomen var stor. Man odlade sockerbetor och gjorde sirap, rev potatis till potatismjöl, samlade blad och rötter till te och surrogatkaffe. Många av de här arbetena utförde byns kvinnor tillsammans.

De större fiskebåtarna var konfiskerade av armén, endast sniporna (jullar) fanns kvar att fiska med. Bränslet var ransonerat

och därför kom årorna till flitig användning. Saga Strandberg fiskade tillsammans med sina föräldrar. Ibland kunde de sälja av fångsten. Ont om pengar var det för staten betalade dåligt för den fisk man köpte.

Saga Strandbergs har många minnen kvar av skräck och oro. Hon minns väl hur det var när fyren Bengtskär anfölls och en hemsk fastlagsnatt då en stor eskader ryska bombplan återvänt från Åbo med oförrättat ärende. Avsikten var att de skulle bomba Pansio i Åbo men luftvärnet satte stopp för dem. På återfärden fälldes de sin bomblast över skärgården.

Text: Jan Sundberg,

Foto: Saga Stranber, Bernt Örså

Utan Saga Strandbergs dotter Maj-Britt Strandberg i Ekenäs hade inte denna artikel fått den utformning och det innehåll som nu föreligger. Jag riktar därför min tacksamhet till henne.

Mjölknings av kor på Hamnholmen.

Foto: Ur Linda Fagerholms arkiv

Kurt Zilliacus

Våra ortnamn:

3. BÖLE och STUBBNÄS

Mellan huvudbyarna Rosala och Hitis finns de två mindre bosättningarna Böle och Stubbnäs, som i tiden har utbrutits från Rosala men fortfarande är samfälliga med moderbyn. De har antagligen uppkommit för att befolkningen hade vuxit till sig och blivit trångbodd i byn, kanske också för att markerna i söder erbjöd kortare vägar ut till fiskevattnen och bättre möjligheter att ta upp nya odlingar.

Redan i jordeboken 1581 nämns ”Rotzalla medh Böle och Stobbenäs” som tre byar under ett stängtal, dvs. med sammanräknad odlingsareal. Byarna har också 1789 storskiftats som en samfällighet, med vissa ägor gemensamma. Ordet *böle*, som från början har avsett någotslags nyodling eller utflyttargård, har bl.a. i Kimitotrakten blivit vanligt som beteckning för en bydel eller nygrundad by.

På vägen från Rosala till Böle fanns förr *Stora grinden* vid rån mellan byarnas betesmarker. Själva byn eller *Gamla Böle* som den brukade kallas fanns i backarna norr om *Oppby brantarna* där de flesta gårdarna fortfarande ligger. Gårdarna har hela tiden sedan 1570-talet angetts vara 4-7 stycken, dvs. fyra ursprungliga hemman av vilka tre med tiden har halverats. Byns historia beskrivs i Kimitobygdens historia.

Från hemmanet nr 1 *Arstu* (1761 Anderstugu) har redan på 1700-talet avskilts hemmanet nr 2 *Östergårds*. Förhållandet mellan halvorna verkar lite oklart. Ordet *a(n)derstuga* har vanligen i våra dialekter syftat på salen i en parstuga eller på en granngård, och *Arstu* kan på goda grunder antas vara den utflyttade parten och *Östergårds* liksom *Västergårds* den ursprungliga gården.

Hemmanet nr 3 heter *Västergrannas* (1761 *Wästergrannas*), och från det har på 1900-talet avskilts

lägenheten *Sjömans*. Nummer 4 är *Oppbyggars* (1753 *Oppbygge*) som också kallas *Oppbyn*. Gården har tidigare legat högre uppe vid bergen och på 1900-talet flyttats närmare stranden. Vid stranden lite västerut ligger hemmanet nr 5 *Västergårds*, som flyttat ut från byn och från vilket *Mellangårds* har avdelats.

Enligt 5-meterskurvan på kartan har det i tiden gått upp en vik i sänkan mellan gårdarna, och den har tydligen varit Böle bys ursprungliga hamn. Under århundradenas lopp har bryggorna sedan steg för steg flyttats utåt till den plats där de finns i dag.

Landsvägen fortsätter efter *Arstu krokarna* genom byns marker österut bort till *Vaktanbergen* (där man brukade hålla utkik efter Hangöfarare) och till skogsåsen *Moan* bortom Granviken. Just intill vägen nära avtaget till Ramsdalen fanns förr *Trollgobbas stenen*, som barnen brukade vara rädda för.

Odlingarna i byn har dels varit små inhägnade gårdor som *Stängslena* (7) vid rån till Rosala och *Värvorna* (kvärvona; 8) vid Västergrannas, dels utdikade ägor i byns kärrmarker, som *Stobbkärr* (9) vid Västergårds, *Skvattermossen* (vattensjuk mark; 10) nära *Arstu*, *Alkärret* (11) norr om vägen och *Svärteskärret* (12) (med mörkt vatten, eller svärtesbon?) på sjösidan.

Böle. Karta ritad av Mona Wennerström

På olika håll i byn har senare anlagts torp eller andra lägenheter som har kallats bl.a. *Skräddars*, *Smedes* (enligt boarens yrke), *Kärrars* (vid Svärteskärr), *Knallis* (vid en bergsknall vid stranden), *Ramses* (i Ramsdalen, med husbonden Ramsen) och *Malmes* och *Sveden* borta på *Liden* som också kallats *Böls liden*, strandkanten i öster.

Vid stranden mot *Sundet* eller *Böls sundet* har vi längst i väster *Oppby udden* vid *Oppby strömmen* (13). En plats intill gårdarnas bryggor kallas *Båtsmans stranden* (14). Här har antingen bott någon båtsman, eller också har stranden bara varit byns allmänna båtupptagningsplats. Mitt i sundet finns *Ören* (öyrn), ett undervattensgrund av morän. Hamnudden innanför heter *Storsgrundet* (15), av obekant anledning. Udden längs i öster kallas *Morsgrundet* (16), varför?

Holmarna utanför Sundet heter i dag *Tjäroholmen* och *Ådholmen*. På *Tjäroholmen* har man bränt tjära eller

brukat tjära båtar, för eldfarans skull. Vid storskiftet 1789 har holmarna delvis varit överflutna, och tillsammans burit namnet *Byholmen*.

En vik vid *Tjäroholmen* heter fortfarande *Gistorna* (17). Här har byns notlag tydligen haft sina "notgistor" som man har torkat noten på. Grundet utanför består av en rad stenar och kallas *Spikborren* (18), för att det liknar en s.k. spikborr, en hemgjord drillborr som båtbyggarna använde. I det f.d. *Siksundet* mellan holmarna finns *Sikstenen*. *Hästgrundet* (19) har antagligen fungerat som sista viloplats för något hästkadaver.

Sundet *Stången* (stanjen; 20) vid *Granholmen* har i tiden varit det ena av byns två "fågelsund" för fågelfångst med nät. (Det andra sundet var *Storsund* mellan *Bånskäret* och *Stenskäret* i skärgården söderom.) Vid storskiftet var *Böleborna* oeniga om rätten att nyttja fågelsunden, och skiftesurkunden berättar:

Vy över Böle by

"Böle byamän äro därom stridige, och påstå åboerne å Västergrannas, Oppbyggas och Västergårds hemman att de ömsom eller samfällt med Östergård och Anderstugu få begagna sig av de sund som desse sistnämnde enskilt äro förbehållne. Östergårds och Anderstugu åboerne ville väl icke i början bekväma sig till att avstå ifrån en gammal hävd och en förment rättighet; men omsider och uppå föreställning funno de billighet däri att alla grannar i byn böra dela ljuvt och lett sinsemellan, förklarande sig således nöjde att ömsom i Böle by nyttja fågelsunden och årligen av dem göra ombyte med sina grannar, då de även till intressent antagit åboen å Backas hemman i Rosala, varföre de Rosala byamän efterlämnade till Böle boers bruk och nyttjande det s. k. Byss-sundet, därmed de sig nöjde förklarade."

Citerat ur John Gardbergs beskrivning av Samfällda näringsfång i havsbandet, SLS skrift 217, s. 139, från 1931.

Sedan följer de två *Granholmarna*, utanför *Granviken*. Det sibiriska trädslaget har tidigt slagit rot i Rosalalandets åslandskap. Innanför holmarna går *Väktars strömmen*, som antingen har fått sitt namn för att någon kyrkväktare har bott vid sundet, eller bara på grund av *Vaktanbergen* ovanför? I strömmen ligger *Ramsholmen* (21) utanför *Ramsdalen* (22). Förleden

Rams- anses ha syftat på en nyttig lökväxt, ramslök, och troligen är det dalen som ursprungligen har fått namnet. Sundet *Orrhålet* (23) är väl namngivet efter *Orrgrunden* (24), där orrar tydligen har hållit till.

Vid stränderna av Östra *Granholmen* har vi *Bryttje brantarna* ovanför viken *Bryttjan* (25; ett unikt, oförklarat namn). Ut mot sydost sträcker sig *Godingsnäset* (26; till *guding*, ejderhanne). En bergknall vid stranden heter *Bockskallen*. Inne i *Granholms sundet* mellan holmarna finns udden *Stjälpbänken* (stölps; 27), där man haft en stjälpbänk att ta upp storbåtar på.

På Västra *Granholmen* har man hållit boskap på bete, och tagit i land vid *Mjölkan slätten* (28) för att mjölka korna. Viken i sydost heter *Lädo viken* (29; till dial. *lädo* för lada). Ett litet vikinslag vid holmen har kallats *Ävjenosen* (30; kanske en ordlek med ordet *sno* som har betytt sänka, dald). Utanför *Långviken* ligger *Gommars brantarna* (31; ett oförklarat namn).

Grundet *Vindklobben* (32) utanför brantarna har antagligen fått sitt namn för att man vindat not vid grundet. Vid *Granholmen* har antecknats två gamla notvarp. Också *Bolskären* (33) i närheten kan ha blivit namngivna efter notfiske. På *Brännlandet* intill (34) har det tydligen brunnit eller svedjats.

Fjärden över till *Ängesholmen* heter självfallet *Ängesfjärden*.

*Stubbnäs. Karta ritad av
Mona Wennerström*

Stubbnäs har ursprungligen varit namnet på ett "näs", ett utskjutande landparti, och senare på ett hemman (1552 Stobbenäs) i östra ändan av Rosalalandet. Åren 1571 och 1625 finns det upptaget i skattelängden som en by med två hemman. Som andra f.d. hemman i byn känner vi *Markus* och *Ollas*, vilkas namn finns bevarade i grundnamnen *Markus ören* (35) och *Ollas ören* (36) i byn.

1695 inrättades en kaplanstjänst för församlingen i Kyrkosunds skär, och Stubbån blev kaplansboställe.

I byn har inte uppkommit eller bevarats något särskilt rikligt ortnamnsförråd; inbyggarna har varit få och ofta bytts ut. I väster mot Moan finns *Dömarsviken* (37), som antagligen är ett av våra *Dödmans*-namn, som har syftat på något ilandflutet lik. *Västerängen* har varit den största odlingen i byn. Österut ligger *Tjäroskäret* (38), där man hanterat tjära, och *Lederviken*, med lerig botten.

Ängesholmen har vid storskiftet antecknats bland "holmar där ängland finnes". Halvön mot sydost kallas på skifteskartan för "Ängs ören". Viken innanför heter *Julafton* (39), och där har man åtminstone någon gång haft gott fiske. Uppe i nordväst finns de svårförstådda namnen *Råttaudden* (40) och *Råttaviken* (41). Utanför holmen ligger *Långskär* (42) och *Erkagrundet* (43), 1789 skrivet Erics grundet.

Grannholmens namn har uttalats och stavats på olika sätt; den vanligaste formen är *Stängesholmen*. Det kunde vara ett felläst andra "Ängesholmen" på någon gammal karta; holmnamnen i närheten uppträder ofta parvis. Men jag tror att det helt enkelt är fråga om ett *Stänges*-namn som har syftat på att man har fått lov att stänga in betesmarkerna med gårdsgårdar. Vid skiftet 1789 beslöts att Stubbån "afstår till Hijttis äng å Stänges holmen i

ett sammanhang med den ängsdel som Hijttis by der förut innehafver".

Förenade med Stängesholmen är numera *Kvarnholmen* (44; där det faktiskt stått en kvarn) och *Finnholmen* (45). En djup vik heter *Visthusfladan* (46; gott fiske). På *Mossaklobben* (47) har man samlat mossa till fyllning eller foder. Ytterst ligger grunden *Gubben* (48) och *Käringen* (49), med *Käringbukten* (50).

Som läsarna har sett är det många av ortnamnen som inte har fått någon övertygande förklaring. Jag hann under årens lopp tala med flera gamla bybor, som Sven Wilson, Gunnar Wennerström, Leo Renholm. Men de kunde inte lösa gåtorna; namnens ursprung hade fallit i glömska. Men det finns kanske andra i våra byar som har hört berättas hur platserna har fått sina namn. Vad har ni t.ex. hört om Trollgobbas stenen i Böle? Jag ber er: skriv kort ner det som ni hört och ge det till redaktionen för vår tidning. Jag åtar mig gärna att redigera ihop historierna, och kan kanske bidra med någon kommentar. Vi skall rädda allt som räddas kan!

Kurt Zilliacus

Hälsovård vid vådliga vatten

Hitis kommun hade förmodligen en diakonissa redan på 1800-talet medan barnmorskan kom i början av 1900-talet. En diakonissa har sjukvårdsutbildning vid sidan av det religiösa kallet, däremot saknar diakonissan utbildning i hälsovård. Hälsoystemen är en specialiserad sjuksköterska som har behörighet att ha mottagning på en rådgivningsbyrå. Därtill har hälsoystemen rätt att ge mödrarrådgivning. En ny lag om hälsovård i kommuner kom i början av 1950-talet. Vid den

tiden hade Hitis en diakonissa som utbildade sig till hälsoystemer men hon saknade rätt till mödrarrådgivning. Hälsoystemen var stationerade i Hitis by. Dessutom fanns det en barnmorska och en kommunalläkare i Dalsbruk. Vid behov kunde även kommunalläkaren i Hangö anlitas. Ett kommunalt samarbete rådde sålunda beträffande läkarvård över kommungränsen till Dragsfjärd och över länsgränsen till Hangö.

När hälsovårdartjänsten blev ledig år 1957 flyttade **Britt Helen Eriksson** från Hangö till Hitis. Barnmorskan i kommunen pensionerades år 1960 och därför utbildade Britt Helen sig till barnmorska året innan. Hon hade hand om båda tjänsterna i 35 år fram till sin pensionering år 1991. När Hitis kommun sammanslogs med Dragsfjärd blev det forna Hitis ett distrikt i storkommunen. Under hela sin tid som hälsoystemer hade Britt Helen Eriksson ensam ansvaret för hälsovården i Hitis med omkringliggande bebodda holmar och öar. Helt ensam var hon inte eftersom församlingen i Hitis fortfarande då hade en diakonissa.

- Vanliga sjukdomar då var hjärtproblem, gallbesvär, njursten, reumatism och förslitna leder, minns Britt Helen.

Jour dygnet runt i 35 år

Under hela sin aktiva tid som hälsoystemer måste Britt Helen

Britt Helen Eriksson

Eriksson alltid vara nåbar. I praktiken betydde det att hon måste befinna sig nära hemmet i Hitis by, mobiltelefoner var då ännu inte i bruk. Avsaknaden av mobiltelefoner komparerades av att tanterna på telefoncentralen i Hitis i allmänhet visste var hälsoystemen befann sig. Hälsoystemen var mycket anlita eftersom hennes tjänster var gratis medan ett besök hos kommunalläkaren kostade en hel del. Förutom i Hitis hade Britt Helen mottagning i Rosala varje vecka. Därtill ingick mottagning

på Örö fort och i Högsåra en gång i månaden. Till arbetsuppgiften hörde även att besöka skolorna på Biskopsö, i Hitis, i Högsåra, i Rosala och på Örö. Därtill ingick ett årligt rådgivningsbesök i skolorna tillsammans med läkaren, rundan innefattade även barn under skolåldern.

Mångfald av transportmedel

Hembesöken gjorde Britt Helen förutom till fots och med skidor på vintern med olika transportmedel. Till Rosala och Böle tog hon sig först med cykel men ganska snart skaffade hon sig en moped. Med den tog hon sig fram i snöslask och på is tills mopeden blev helt slutkörd. -Medicinväskan satt fastsurrad bak på pakethållaren, berättar Britt Helen.

Till Biskopsö, Bolax och bebodda öar där omkring tog sig Britt Helen Eriksson med en öppen snipa eller julla som båten kallas här. Båten var försedd med en

Olympia motor som hon tuffade fram med. Hennes svärfar var en vida känd båtbyggare och många av hans byggen korsar fjärdarna fortfarande. På vintrarna tog snöskoter småningom över och skidorna fick vara, bilen kom även till användning på isvägar.

- Min man var alltid hemma och skötte barnen och ibland hade han hjälp av en barnflicka. Han lagade maten och servade båten, mopeden och snöskotern, berättar Britt Helen Eriksson.

När Sjöfartsverket öppnade trafiken i Hitis skärgård med m/s Kristina gjordes hembesöken med henne till Tunhamn, Vänö och Helsingholm.

Britt Helen minns att Kristina var rank och rullade förskräckligt i sjögång. En enda injektion under ett hembesök kunde ta hela dagen, säger Britt Helen Eriksson. Hon måste åka genom hela långa rutten men skepparen Gustafsson var en vänlig man som väntade vid kajen medan hon gjorde hembesöket.

Besvärliga sjuktransporter

- Vid akuta fall fanns sjöbevakningens hjälp alltid till hands, det var allas vår räddning. Transporterna gick till Dalsbruk men svaga isar ställde ofta till med hinder. Alternativet var Ekhamn norr om Högsåra, Kasnäs hamn kom senare, vilket underlättade läget, berättar Britt Helen Eriksson.

Transporten vidare på fastlandet gick med ambulans till sjukhuset i Åbo

- Jag måste följa med ambulansen till Åbo, säger Britt Helen, eftersom chauffören alltid var ensam. Hon kom då ofta tillbaka mitt på natten till Dalsbruk

och fick vänta där till följande morgon för att få transport hem. På vintern fördes patienterna ofta med häst till isrännan på Norrfjärden.

- Om rännan var frusen kunde patienten dras över med pulka, varefter transporten fortsatte med bil, minns Britt Helen Eriksson.

- Jag måste arrangera transporter själv och se till att tiderna klaffade på båda sidor om isrännan.

”Aldrig rädd
och
alltid redo”

Militärens båtar på Öro anlitas när transporter gick till Hangö. Britt Helen säger att läkaren i Hangö ofta anlitas och det samma gällde BB som då ännu fanns i Hangö.

Akuta uttryckningar

Som barnmorska var Britt Helen Eriksson med om att förlösa i båtar, i ambulans och mera sällan hemma hos barnaföderskan. Kustbevakningens båt rullade på ett sätt som lätt satte igång förlossningarna.

Britt Helen berättar att förlossningarna i allmänhet gick snabbt undan ombord på båten. Flera snabba uttryckningar har Britt Helen Eriksson varit med om under sin aktiva yrkeskarriär.

Ett sådant fall var en uttryckning till Vänö där en patient fått hjärtinfarkt mitt i en rasande storm. Kustbevakningens båt krängde så att Britt Helen och

patientens hustru måste ligga över honom för att han inte skulle trilla ned på durken under den vådliga sjötransporten till fastlandet.

- Båten dök genom de stora vågorna, men jag blev aldrig sjösjuk på mina sjöfärder, säger Britt Helen Eriksson.

Även hotfulla situationer kunde uppstå när någon karl tog till ett laddat gevär och måste lugnas ned.

- En kvinna är bättre på att lugna ned en aggressiv karl, menar Britt Helen.

Allt var inte sämre förr

Hälsosysterjobbet är ansvarsfullt och Britt Helen Erikssons insatser har räddat många människoliv i skärgården. Ett medicinskåp fanns i Britt Helens hem och hon kunde skriva ut recept efter telefonsamtal med läkaren. Många minnen väcks när hon träffar vuxna som fötts i båt eller ambulans eller sådana som räddats till livet genom snabba insatser över fjärdarna.

Britt Helen berättar att på sätt och vis var hälsovården bättre organiserad förr genom den personliga servicen som alltid fanns till hands i patienternas närhet. Nu är mottagningarna tidsbegränsade och på nätterna måste patienterna transporteras ända till Salo sjukhus. Den medicinska expertisen har blivit bättre säger Britt Helen Eriksson.

Britt Helen Eriksson konkluderar sin tid som hälsosyster i Hitis med orden: **aldrig rädd och alltid redo.**

Text: Jan Sundberg

Foto: Camilla Lumme

Gracy och Anne minns sin ungdomstid i Högsåra.

”På något sätt var det roligt”

Gracy Leander och Anne Enberg hör till de äldre invånarna i Högsåra by. De är grannar och de är båda änkor och då de träffas pratar de gärna om gamla tider. RoHit fick vara med på ett hörn då Gracy och Anne mindes sin ungdom på Högsåra och i Helsingfors.

Gracy är född 1923 i Nystu i Högsåra och har i alla tider funnits till hands för dem som behövt hjälp med olika arbeten i byn. Anne Enberg är född 1926 i Holma, men gick i folkskola i Högsåra. Senare gifte hon sig med en Högsårabo och flyttade till byn.

Gracy: Mitt första jobb hade jag

på Ellen Mattssons pensionat, där det var över hundra matgäster på somrarna. Sedan for jag till Hindhår på kurs, men jag kom hem redan när jag hade gått den första kursen, antagligen för att jag längtade hem så hemskt mycket. Sedan var jag på pensionatet igen och så såg jag efter några sommargästbarn en tur. Jag vaktade barnen när de vuxna for iväg på utfärd och inte ville ha barnen med sig. Och så gick jag omkring och hjälpte såna som behövde hjälp här, t.ex. Mirjam och Hjalmar Söderström på Övergård. Jag sku försöka börja mjölka, men kon bara sparkade omkring mjölken. Det

var en riktigt omöjlig ko, men dom andra var snälla. Så fort hon fick se mig började hon stå och trampa och så steg hon med fötterna i ämbaret - så jag fick sluta.

Anne: Du hade ju tur Gracy som fick sluta med det. Jag höll på i många, många år, alla morgnar och alla kvällar fram till 1969. Dom slutade nog sparka till sist och blev snälla.

G: Du hade nog skilda knep du.

A: Nej, men jag hade ju mjölkandet med mig hemifrån.

G: Så gick jag omkring och städade åt folk som inte orkade eller hade tillfälle att göra det själva.

A: Man sku ju fara nånstans och tjäna pengar. Jag var aderton år då jag kom till Högsåra på nytt och då kom jag till Gamlas där jag jobbade många år med allt som hör till en gård. Jag kom dit den 1 maj 1945. Då var Stina, som var dotter i gården, i Åbo och inte hemma på vintrarna. Husbonden John Alborg, var ”på berget” för han var lots och värdinnan Sally skötte posten. De hade alltid haft arbetskraft utifrån eftersom hon hade posten och där var mycket folk och lotsar - det var en jämn ström med folk hela tiden. Det var ju precis efter kriget och det fanns inte så mycket mat så allt man behövde lagade man själv. Man gjorde potatismjöl – och sirap kokade man av sockerbeter och då det var slakt kokade man tvål och sånt här - det fanns ju ingenting färdigt. På något sätt var det roligt. Och jag hade det ju hemifrån, vi höll på med samma sak hemma. Vi träffades alla, både min blivande man Kalle och Gracy och jag, vi dansade och hade roligt nere i paviljongen i Kejsarhamnen. Inte passade det sig att gå till Sunnanland. Där var det verksamhet på ett annat vis. Där hade ungdomsföreningen fester och månadsmöten alla månader. I paviljongen var det Kaj-Ove Nylund från Nerstu som spelade dragspel. Vi blev nog bortkörda därifrån många gånger och då vi spelade grammofon hände det att Emilia Enberg, som bodde i närheten, tog skivorna under armen och förde bort dem! Ungdomar skulle inte syssla med sånt. Vi träffades också opp i Västerängen och alla ställen träffades vi den tiden så man har

roliga minnen. Efter det var jag i Helsingfors. Det var nog en rolig tid. Jag var i såna där fina hushåll, det ena efter det andra. Man fick lära sig en hel del - och sen gifte jag mig.

G: Jag var i Helsingfors också och tjänade piga åt en familj som hette Salmelin och hade en guldsmedsaffär. Frun var barnträdgårdslärarinna.

”Helsingforsborna stod med utsträckta armar efter flickor härifrån.”

A: Helsingforsborna stod med utsträckta armar efter flickor härifrån. När man ville sluta för att kunna åka hem till sommaren blev de arga. Var det så för dig också?

G: Nej, det var när jag var i Hindhår på kurs som föreståndarinnan för barnhemmet frågade om jag ville komma till Helsingfors och sköta om hennes barn då kursen var slut. Jag var där en vinter och sedan en gång till, men jag kom hem på våren och så stannade jag hemma efter det och började jobba på pensionatet. Dom var himmelens snälla människor och senare ville frun att jag skulle komma tillbaka, men jag för inte. Jag var mycket ute med barnen i en park som låg i närheten. De hade tre barn som jag skötte om, jag städade och kokade mat någon gång, men frun kokade nog för det mesta.

A: Det var stora lokaler som de där människorna hade.

G: Jo, jag hade ett eget litet rum bredvid köket. Och barnen kom ganska tätt på varandra.

Det var under kriget och vi var en gång ut till Grankulla till fruns svärmamma och jag kommer ihåg att dom bombade Helsingfors då. Mannen var ute i kriget. Vad jag hade till lön kommer jag inte ihåg.

A: Man fick ju mat och det var väl 1500 i gamla pengar för jag kommer ihåg att jag tyckte att jag hade en jättestor lön. Men i Helsingfors försvann pengarna, man sku ju på dans, danslaven hette Alppila och där var tusentals människor som dansade och Dallapé spelade. Så gick man på Maxim på bio, där de alltid visade svenska filmer.

G: Jag hade inte riktigt några bekanta i Helsingfors så jag gick varken på dans eller bio.

A: Men jag hade syskon där.

G: Jag hade andra släktingar, men dom var för gamla. Det var kusiner som jag hälsade på och så hade jag en farbror som var gift från Kagsjäla och han tyckte att jag inte alls skulle gå ut. Det var farligt att gå ut, sa han och i alla fall skulle jag inte ha pengar med mig. Inte tror jag det var så farligt på den tiden, men nu skulle jag inte för mitt liv gå ute i Helsingfors.

A: När det blev vår fick man en sådan längtan hem. Det var då man hamnade ”i krakel” där man bodde. Därför var man på olika ställen.

G: Sedan blev min pappa och mamma dåliga och de började inte klara sig hemma och jag fick jobb på telefoncentralen där jag var många år. Jag jobbade med Alfhild Ekebon som nu bor i gamla skolan. Värst var det när det var finska för ja kunde inte alls finska. Öro var ju finst. Jag var riktigt olycklig

Högsåra byvik
Ur Högsåraboken

när Alfhild var borta och jag visste inte hur i herrans namn ja sku förmedla de finska samtalen, men jag började ringa till centralen i Dalsbruk, där det var en som var så snäll och tog emot samtalen. Men när hon inte var på jobb sa jag många gånger bara ”ei vastaa” (svarar inte), så mycket kunde jag. Oj, oj ändå. Varannan dag jobbade jag på centralen och varannan dag hemma. Och så städade jag på lotsstation i många år ett par gånger i månaden. Så fort jag blev ledig därifrån så måste jag och se efter dem där hemma. Mamma var sjuk och låg för det mesta i sängen och pappa var inte riktigt matkunnig så jag steg upp klockan fyra och tvättade byke åt dem och så lagade jag mat åt dem. Nu gick det ju också.

A: Senare då jag hade småbarn för jag hem till Holma och bakade. Det var bara att ta barnen med sig och bege sig iväg i båten för att hjälpa föräldrarna.

Om livet på Högsåra

A: Nog har Högsåra förändrats.

G: Jo, nog har det förändrats.

A: Här var föreningsliv och här var sångkörers som sjöng på sångfesten och allt sånt.

G: Och sjömansmissionsmötena var riktigtroliga dom. Vi hade möte var tredje vecka och vi jobbade och vi stickade och vi grejade och vi lagade och vi skickade paket till sjömännen. Det var väl från sjömansmission vi också skickade paket till soldaterna under kriget.

A: Jag var inte här då men ni hade ju soldater från nästan alla hem att skicka åt. Den tiden fanns det inte så mycket att skicka. Jag kommer ihåg min bror som var uppe i Svir, vi skickade paket efter paket efter paket. Där var dom allihopa och svalta och frös.

G: Det var nog där som min bror stupade. Det var den 21 oktober 1941. Han fick en explosiv kula i huvudet och pappa fick inte ens öppna kistan när han var till Hitis för att ta emot den. Pappa var på lotsstation och mamma satt och sydde nånting på symaskin när telefonen ringde. Det var prästen som meddelade att min bror hade stupat. Men inga av hans saker

kom nånsin hem. Han och jag hade en riktigt stadigvarande kontakt, vi skrev brev till varandra varje vecka, han var på Hangöfronten men han blev flyttad därifrån. Jag funderade vad det var när vi inte fick brev av honom och så började vi nästan ana att det hade hänt nånting. Han var 21 år.

A: Flottan låg ju här när vinterkriget började. Väinämöinen, Ilmarinen, Suomen Joutsen, allihopa var dom här, och det kastades bomber runtomkring på vinterkrigets första dag. Efter det bombades det inte här, flottan stack iväg sen. Det var militär både på Högsåra och i Holma och därför måste människorna bort härifrån.

G: Vi blev flyttade till Kasnäs, det var bara pappa som fick stanna.

A: De hade militär på Holma och på Högsåra på Bockberget. De var väl rädda för att nånting sku hända.

G: Ja, så hade vi väl alla flugit i luften.

A: Så det gick ju bra på det viset att ingenting farligt hände här.

Text o. foto: Clara Henriksdotter

Rosala Handelsbod i kreativa händer

Rosala är den största byn i gamla Hitis kommun. I en livskraftig by är en butik självskriven. Det var emellertid inte givet att någon skulle ta över verksamheten år 2000 när ägarinnan Britt-Marie Wilson efter många år av hårt arbete bestämde sig för lämna sitt uppskattade värv. Ingen i Rosala var villig att ta över. Läget började bli kritiskt när butiksdörren stod stängd under några månader utan att någon anmälde sitt intresse att öppna den på nytt. Klokt nog kände Britt-Marie Wilson sitt ansvar och lät budet gå varefter Åbo Underrättelser skrev en liten notis om att en efterträdare efterlystes. Det var genom denna notis som osäkerhet vändes till handling och ansvaret för butiken kom i nya händer. Butiken med sin mångsidiga service var känd även utanför Hitis arkipelag. De som skulle ta över kände sitt ansvar inför kundernas förväntningar, butiken hade ju funnits till sedan 1950-talet.

Varken Maria Pick eller hennes man Olav Kirsilä har rötter i skärgården. Inte kände de heller till Rosala och inte hade de någon erfarenhet av att driva en butik där livsmedel är huvudprodukten. Båda drömde om att få komma till skärgården och båda hade erfarenhet av att vara företagare. Maria Pick har förflutet som företagare i Pargas och Olav Kirsilä var företagare i Jakobstad. I Rosala blev de väl mottagna. Britt-Marie Wilson gav bra information om kundkretsen och hur bassortimentet skulle vara beskaffat. Det var med henne och hennes man Mats Wilson som hyreskontraktet skrevs för den fastighet där butiken är inrymd. Med det signerade hyreskontraktet och de goda råden var det dags att öppna butiksdörren som Rosalaborna hade gått och väntat på hösten 1999. Britt-Marie och Mats var butikägare från 1975 till 1999. När de startade var

Britt-Marie bara 17 år. Då hade byn varit utan butik sedan år 1971 när hennes föräldrar lade ned rörelsen.

Butiken ändrar profil

Maria Pick tog huvudansvaret för butiken medan maken Olav Kirsilä hjälper till med grovjobbet och därtill utför renoveringsarbeten (Rosala Snickarbod).

Maria Pick berättar att högsäsongen infaller mellan maj och oktober med höjdpunkt under sommaren. Maria och Olav antog att sommargästerna vill handla i en trivsamt butik och har därför gjort det bästa i det lilla utrymmet. Sortimentet har även anpassats efter fritidsfolkets behov under högsäsong. Under vinterhalvåret ändras sortimentet för att fylla ett basbehov. Maria Pick säger att en välförsedd matbutik är vår nisch.

-Vi borde ha flexibla väggar i butiken, den är för liten på sommaren och för stor på vintern, säger Maria Pick.

Maria berättar att under sommaren har butiken ungefär nio anställda under en period av två

Maria Pick

månader. Det skulle finnas arbete för en längre tid men sommarjobbarna vill också vara lediga. Under vintern skulle jag gärna ha en stand in. Maria tillägger att de anställda måste vara tillräckligt många för att kunna vara vänliga mot kunderna. Trötta och sura butiksbiträden är inget för kunden. För många av de unga anställda är butiken deras första arbetsplats. Det är viktigt att ge dem en positiv inställning och vi vill vårda vår personal och göra arbetsplatsen trevlig funderar Maria Pick.

Butiken är det lokala ombudet för alkoholmonopolet Alko, det enda i sitt slag i forna Hitis kommun. Leveransdag är onsdag. Alkoholdryckerna levereras i lådor som maximalt rymmer 12 flaskor. Som bäst kan vi ha beställningar upp till 40 lådor per gång, men det normala rör sig kring 10, på vintern stannar det ofta vid en låda säger Maria Pick. Vinet dominerar till 90 procent.

Förutom alkohol förmedlas även kräftor. Men visst finns det annat än mat och dryck på hyllorna, även billiga pocketböcker finns till salu, lite hantverk och olika inredningsföremål.

Kvinnologistik

När Maria och Olav tog över butiken transporterades en del av butiksleveranserna till färjefästet i Kasnäs. Mjölk- och köttprodukter låg ute under bar himmel i väntan på färjan i ur och skur. Varorna till butiken avhämtades från färjan när hon nått Långnäs. Maria tog initiativ till att kylbilarna kommer ända fram till alla butiker på orten. Detta har alla butiker och caféer i Hitis och Rosala tjänat på. Dessutom har däckspersonalen på Aurafärjan sluppit omlastningen. Det kan verka självklart i dag men det krävde en hel del organisation och uthållighet för att få det genomfört, säger en stolt Maria Pick. Nackdelen är att transporterarna blir något dyrare.

Tack vare Maria Picks handlingskraft är kunderna nöjda som får dricka färsk mjölk. Även övriga butiker i Hitis och Rosala har sluppit besväret att passa färjan med färskvaror som förlorat sin fräschhet i gassande solsken.

I skärgården gäller det att stå på två ben inte på ett. Därför är det en trygghet att maken Olav drygar ut inkomsterna med byggnadsarbeten. Dessutom har butiken en kiosk ombord på Aura som trafikerar mellan Kasnäs och Långnäs, för det går inte att leva enbart på vad butiken genererar. Säsongsvariationerna är för stora menar Maria Pick.

Ingen skärgårdsbutik utan en kvinna

Maria Pick menar att en man aldrig skulle idas driva en liten skärgårdsbutik. På frågan varför svarar hon att de älskar att rationalisera.

En kommentar från en kund: butikens inredning och sortiment vittnar om att en kvinna håller i rodret. Däremot säger Maria att det är en fördel med en praktiskt lagd man som ställer upp när det behövs. En opraktisk man i skärgården vore värdelös och det gäller även privatlivet.

Maria Pick intygar att butikerna på orten samarbetar bra. För att lyckas gäller det även att snappa upp nya trender. Det gäller också att lyssna på kunderna. Ett sätt att utveckla butiken är medlemskapet i nätverket Skärgårdssmak. Rosala Handelsbod kom med i nätverket år 2001. Maria Pick har genom nätverket fått bekräftelse på att hennes nisch var ett rätt val. Dessutom har kompetensen höjts sedan vi gick med i Skärgårdssmak säger Maria Pick. Maria åker på utbildning och studiebesök i både Finland, Sverige och på Åland. Vi brukar träffas två gånger per år men i början kunde vi göra det fem gånger. I jämförelse med de andra butikerna som ingår i nätverket behöver vi minsann inte skämmas säger en stolt Maria Pick.

Text: Jan Sundberg

Foto: Bernt Örså

Personporträtt

Född: 1964 i Kuusankoski

Bor: i eget hus som Olav har byggt

Familj: Olav, mina döttrar Anna och Ida och Olavs dotter Johanna

Utbildning: nästan ekon.mag.

Favoritträtt: Salsa picante (tomat, chili, koriander, lime, svartpeppar, salt)

Favoritdryck: Drinkar med Tequila

Karakterisera dig själv: Försöker vara just och pålitlig gentemot andra människor

Bästa lästunder: Att läsa dagstidningar efter jobbet (ÅU, HBL, Hesari)

Ogillar: Människor som inte tar hänsyn till andra

Mångsidig lanthandel mitt i Hitis by

Kring Holmströms lanthandel mitt i Hitis by pulserar livet på sommaren. På vintern utgör butiken en naturlig samlingspunkt när livet går sin sakta gång. Förut fanns det flera butiker på orten, sedan länge finns endast en kvar. Även denna har kämpat i motvind och under perioder fanns det risk för att Hitis blir helt utan butik. Farhågorna om detta skingrades när Birgitta Holmström år 1987 tog över. Sedan dess har butiken och verksamheten kring den genomgått en expansion som invagar till framtidstro för såväl ägaren som Hitisborna.

När Birgitta Holmström tog över butiken var risken stor att dörren skulle stängas för gott om ingen tog sitt ansvar. Före henne ägdes butiken under drygt ett år av en person som inte bodde på orten. Lönekostnaderna blev stora, eftersom föreståndare och alla anställda skulle avlönas samtidigt som omsättningen i varor och pengar var låg. Birgitta Holmström jobbade då på banken i Hitis och insåg att något måste göras för att rädda butiken. Birgitta blev väl mottagen av byborna när

hon tog sitt ansvar. I skärgården har man lärt sig att om butiken försvinner från byn, då försvinner även annan serviceverksamhet. Inledningsvis ingick Birgitta Holmström först ett hyreskontrakt innan hon senare köpte fastigheterna och hela verksamheten. Hennes man skötte om reparationer, byggarbeten och tunga lyft. På det sättet kunde de minimera lönekostnaderna.

Jobbet kräver en kvinna

Birgitta Holmström är utbildad merkonom, d.v.s. ekonomutbildning på gymnasienivå. Utbildningen passar perfekt för en butiksägare. Dessutom har hon en välbehörlig erfarenhet av ekonomi efter att ha jobbat 16 år på bank. Där fick Birgitta Holmström inte bara goda insikter i hur inkomster och utgifter skall balansera utan även i hur man skall ta sig an kunder. I det här arbetet måste man ha ett tycke för att ta hand om människor annars funkar det inte i butiken, säger Birgitta Holmström. Butiken har blivit något av ett vardagsrum för butiken utgör en naturlig träffpunkt där lokala nyheter utväxlas. På sommaren fungerar Backom café som ett komplement men skötseln och ansvaret vilade under sommaren 2005 på Mikaela Stenström som är sambo till Birgittas äldsta son.

Birgitta Holmström berättar att hon satsar på butiken genom att bygga om, förstora och förändra. Ekonomin går nätt och jämnt ihop eftersom omsättningen är liten. Det gamla huset är dyrt att underhålla.

Livsmedel, spik och mediciner

Butiken har ett brett utbud av varor. Där ingår såväl livsmedel, järnvaror och mediciner. Holmströms lanthandel ingår i nätverket Skärgårdssmak som verkar i vår sydvästra skärgård, Åland och Stockholms skärgård. Det ställer krav på sortimentet och samtidigt ger medlemskapet goda kontakter till bl.a. andra butiksägare i dessa skärgårdar. Kvalitetsbedömningar görs årligen och goda råd får man på köpet säger Birgitta Holmström. Jag brukar gå på deras möten som samtidigt är en rekreation från mitt arbete berättar Birgitta. Dessutom har

jag lärt mig en hel del av butikerna som ingår i Skärgårdssmak.

Utbudet av järnvaror är inte heltäckande men ett och annat som folk behöver finns till hands. Däremot är Birgitta Holmström osäker på om det är värt att satsa mera på järnvaror, eftersom Hitis Marin kommer att utöka sitt sortiment i sommar.

År 2003 flyttades medicinskåpet från banken till butiken. Birgitta Holmström berättar att processen tog tre år. Banken är öppen endast en dag i veckan och det var en olägenhet för dem som hade behov av mediciner. Nämnda år var Holmströms lanthandel den enda butik i landet som fick tillstånd att öppna medicinskåp. I praktiken betyder det att butiken fungerar som en filial till apoteket i Dalsbruk. Inga receptbelagda mediciner säljs, endast receptfria och samarbetet med hälsosystem fungerar väl säger Birgitta Holmström.

Butikens roll i skärgårdssamhället

Sommaren 2004 hade Birgitta Holmström ca 10 anställda i butiken och Backom café under sommarsäsongen. Året därpå när butiken investerat i en datakassa och fått mera utrymme genom en tillbyggnad uppgick arbetsstyrkan till mellan tre och fyra personer. Om Backom café räknas med blir arbetsstyrkan totalt fem till sex personer. Under vintersäsongen sköter Birgitta Holmström ensam butiken även om det finns jobb för två.

Birgitta Holmström berättar att butikerna i Hitis och Rosala skall komplettera varandra. Kvinnor samarbetar bra för de är tillräckligt mjuka för att se vad som är viktigt. Var och en skall ha en nisch i sin butik. Hård business gäller inte här. Om kunderna trivs så kommer de tillbaka. Den sociala

helheten är viktig och det är naturligt att jag tar mitt samhällsansvar och är aktiv utanför butiken. De sociala kontakterna gör att det är värt att leva. Kvinnor kanske ser helheter bättre genom sina goda nätverk och sina samhällsengagemang. Går det bra för grannen går det bra för mig. Kanske det är ett utmärkande drag för små skärgårdssamhällen, funderar Birgitta Holmström.

I sommar tar Birgitta Holmström en skapande paus och åker över till Föglö för att dra igång och förändra Degerby Mat & Café som hon fått kontakt med via nätverket Skärgårdssmak. Sönernas sambor Mikaela Stenström och Pipsa Toukola sköter om butiken och caféet i Hitis under tiden.

Text: Jan Sundberg

Foto: Bernt Örså

Personporträtt

Född: i Hitis år 1955

Bor: i butiken

Familj: fyra söner plus deras två flickvänner samt två barnbarn

Utbildning: Merkonom

Favoriträtt: kåldolmar

Favoritdryck: konjak

Karakterisera dig själv: rakt på sak

Bästa lästunder: böcker om människorelationer

Ogillar: oärlighet och förtal

Birgitta Holmström

Heltäckande service i Rosala gästhamn

Åsa Eriksson som förestår butik och café i Rosala gästhamn är kanske inte en företagare i strikt mening, men hon ansvarar för denna del av gästhamnens verksamhet, som förutom detta även omfattar bränslestation, båtservice, vinterförvaring av båtar och stuguthyrning. Alla dessa verksamheter bildar en helhet som ger båtfolket och ortsbor en service man uppskattar. Som bevis för detta har hamnen tilldelats priset årets gästhamn år 1992.

Verksamheten med bränsleservice inleddes år 1980 och året efter med båtupptagning. År 1988 öppnades butik och café. **Åsa Eriksson** har ansvarat för butiken och caféet ända från början. Någon erfarenhet på området hade hon inte utan lärdomarna har kommit i arbetet. Efterhand med att kundunderlaget har vuxit ställdes det mera krav på service. Butiken och caféet har förstörats. Därtill har i anslutning till denna verksamhet tillkommit bastu, duschar, tvättstuga och toaletter. Något senare byggdes en altan för uteservering, ett kabinett, köket har förstörats och ett lager har tillkommit.

Sommaröppet

Butik och café håller dagligen öppet under tio sommarveckor. På vardagar öppnar butik och servering kl. nio på morgonen och stänger kl. 22 på kvällen, men på söndagar öppnar man en timme senare. Högsäsongen infaller vid midsommar och pågår i sex veckor. När skolorna inleder höstterminen minskar gästerna radikalt. Under vinterhalvåret saknas underlag för butik och café.

-Med början i maj månad brukar vi ha öppet på veckosluten och samma gäller i september, berättar Åsa Eriksson.

Kunderna består huvudsakligen av båtgäster men även ortsborna hittar till butiken och caféet. För många är det en överraskning att caféet har ett fint utbud av kvalitetsböcker som är eftersökta. Hantverk finns i liten skala till försäljning.

På menyn finns à la carte rätter av olika slag fram till kl. 17. På kvällarna finns ett utbud av grillrätter.

-Åsa berättar att fisk inte är populärt bland matgäster. Gästerna vill ha kötträtter

Hektiska somrar

För Åsa Eriksson och hennes sex säsongarbetare är sommaren hektisk. Vid behov hjälper männen från båt- och bränsleservicen med att bära tunga varor och reparera när något går sönder. Ett fungerande samarbete finns även med butikerna i Rosala och Hitis.

-Vi konkurrerar inte, säger Åsa Eriksson, utan vi kompletterar varandra. Vårt sortiment är anpassat enligt båtgesternas behov.

Kundunderlaget ökar sakta och det finns ett ökat behov av bastubad för en bastu räcker inte till. Dessutom är lagerutrymmet begränsat trots tillbyggnaden. Investeringarna är dyra och säsongen är kort. Det gäller därför att kalkylera noggrant. Därför måste företaget stå på flera ben och det hela måste ses som en helhet understryker Åsa Eriksson.

Text: Jan Sundberg

Foto: Bernt Örså

Åsa Eriksson

Personporträtt

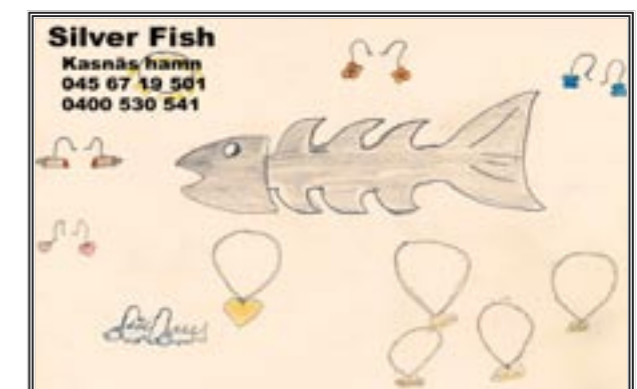
Född: Hangö 1953

Karakterisera dig själv: Försiktig och försynt

Favoriträtt: Ungsabborre

Favoriträtt: Vatten

Bästa lässtunder: Skärgårdsböcker

Café Kardemumma – en varm oas i Hitis

Under en sommarvecka i juli öppnades dörrarna till ett nytt café i Hitis. Någon reklam att tala om hade inte gjorts på förhand, kanske därför att ägaren Johanna Berlin endast ville göra ett försök under en vecka. Det var med en viss spänning hon öppnade dörrarna för gäster den 17 juli. När dörrarna stängdes den 21 juli efter provperioden kunde Johanna Berlin dra en suck av lättnad. Såväl bybor som långväga gäster hade hittat hennes café med en gång.

Caféet är beläget några stenkast från Hitis kyrka i riktning mot Sjöbevakningsstationen. Huset är en röd liten sytningsstuga byggd av stock i slutet av 1800-talet. Huset har många namn, bl.a. Bedas stuga men även Nyströms stuga och Solbacka har nämnts. Den mysiga stugan ligger på en naturäng. Johannas föräldrar köpte stället år 2004 för det gränsade till deras tomt berättar **Johanna Berlin**.

Klassläraren vill pröva på något annat

Till vardags är Johannaklasslärare i Drumsö lågstadium. Vid sidan om sitt arbete studerar hon till vildmarksguide. Studierna

kräver en del tjänstledighet och för att finansiera dem behöver hon extra inkomster.

- Förut om somrarna jobbade jag på caféet vid Bengtskärs fyr där jag trivdes bra, berättar Johanna. Sammanlagt blev det nio somrar där. Tre somrar hann Johanna också jobba på Backom café i Hitis.

Som barn hann hon också pröva på att sälja glass i Hitis på somrarna.

Med denna erfarenhet i bagaget var det lättare att förverkliga idén om caféet i Hitis. Företaget är registrerat och under den intensiva sommarsäsongen år 2006 slår caféet upp sina dörrar för kaffesugna gäster.

Atmosfären är hjärtlig

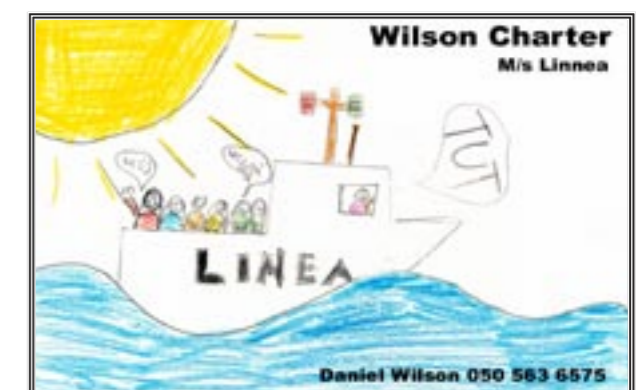
Inredningen i den lilla röda stugan gör knappast någon besviken. Där står en gammal symaskin, en köksklocka av gammalt datum, ett klaffbord, en skänk och helheten förgylls av en murad vedspis med bakugn som fanns i alla torp. På golvet finns trasmattor som grannen Linda Österberg (Linda har gått bort sedan många år) en gång vävt och vid den ena entrén finns en liten bokhylla fylld med böcker. Vid sidan av de gamla pjäserna i stugan finns även nymodigheter och helheten av caféet är en blandning av gammalt och nytt. Detta är även tanken i ett vidare perspektiv. Besökaren skall få en resa genom tiden och olika decennier ute i skärgården.

- Vi bjuder på kaffe, kaffebröd, dricka, salta pajer med sallad, godisstrutar, frukter och smörgåsar, berättar Johanna. Bullen är hembakad och samma gäller brödet och pajerna.

Johanna fixar allt själv men det måste hon göra i sitt föräldrahem som ligger en kort bit därifrån. Däremot får hon hjälp med diskandet av sin fästman och sin mor. Gästerna blir hjärtligt mottagna med handskakning och det fick Johanna flitigt upprepa för det var ingen brist på kunder. Kort sagt blev det en succé som glädde den unga företagaren. Vädrets makter gynnade Café Kardemumma under denna varma julivecka och det är många som väntar på att få besöka detta mysiga ställe igen under sommaren.

Text: Jan Sundberg

Foto: Bernt Örså

Keramiker på Vänoxa

Marie Långhans, keramikern från Vänoxa har en beundransvärd livsinställning. När jag frågar henne om hon anser sig själv vara en stark skärgårdskvinna, så svarar hon nej. Hon har ju inte fött tio barn hemma vid spisen, och så behöver hon känna asfalt under sina fötter ibland. Men i mina ögon är hon stark. En levnadsglad, öppenhjärtig kvinna som förts till Vänoxa genom kärleken, en kvinna som livnär sig på sitt konstnärskap med Vänoxa som bas.

Det var kärleken som förde Västerås-födda Marie Långhans till Vänoxa. En dag år 1984 i Västerås träffade hon av en händelse Vänoxabon

Jonas Hohenthal. Som hon själv säger skrattande, så blev hon alldeles störtkär i denna fascinerande man som bodde på en ö i Finland. Ett år senare stod hon ute på Vänoxa för första gången. Hon togs emot av naturens lugn, stillhet, storhet, kraft – och inte minst av havet. Marie fångades fullständigt av den totala skönheten. Och idag omger samma skönhet henne varje dag på Vänoxa, som sedan 1985 varit hennes hem.

Livet på Vänoxa

På Vänoxa bor Marie med sin familj som består av mannen Jonas Hohenthal, två barn och ett antal husdjur. Hon låter själv närmast lyrisk över det privilegium som det är att få bo på Vänoxa. Lugnet, naturen,

friheten och havet omger henne varje dag istället för jäkt, buller, stress och pressade människor. När hon talar om livskvalitet, är det lätt att förstå vad hon menar. Skrattande berättar hon ändå att hon trots idyllen ibland behöver se lite flera människor, se någon bil, en korvkiosk och känna asfalt under sina fötter. Men folk finns det ju på postbåten, asfalt och bilar i Dalsbruk – så det är inget problem att få de behoven tillfredsställda.

Att leva på Vänoxa fungerar enligt Marie bra, Vänoxa i sig självt är ju inget samhälle men servicen i Dalsbruk har fungerat bra. Maries och Jonas barn har både gått på dagis och i skola i Dalsbruk. För familjen var det viktigt från början att barnen fått träffa andra barn. Kontrasten mellan att växa upp på en ö och

t.ex. senare flytta till studiestaden Åbo blir ändå stor.

Keramik i skärgårdsmiljö

Jobbet som keramik sköter Marie från Vänoxa, och de flesta av hennes arbeten har hittills sålts runt om i Sverige. Den finländska marknaden har varit svår att komma in i, men nu verkar även den öppna sig för Maries del. Maries man Jonas är också konstnär, likasom Jonas föräldrar varit. Därför var förutsättningarna för Marie bra redan från början, Vänoxa var en inarbetad konstnärsmiljö

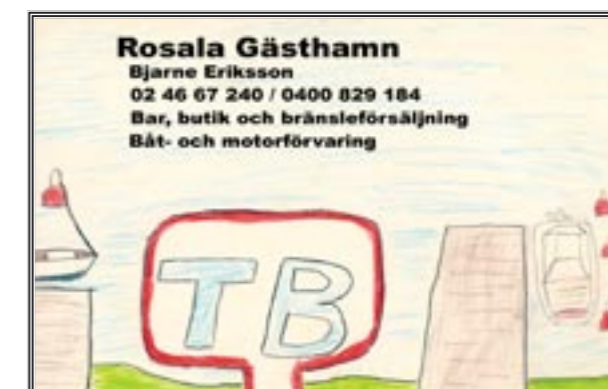
med färdiga ateljéutrymmen till förfogande.

Maries arbeten återspeglar den härliga humor och sköna livsinställning som Marie själv utstrålar. Hennes konstverk är roliga, smågalna och glada. I Maries händer skapas allt från galna fiskar och sjungande ansikten till större beställningsverk. Konstverken har ställts ut på ett flertal utställningar i både Sverige och Finland, och de finns även alltid utställda på Vänoxa.

Under sommaren har Marie och Jonas sina konstverk utställda på ett galleri på Vänoxa. Ibland

ställs även andra konstnärers verk ut i galleriet, men i sommar är det deras egen basutställning som är aktuell. Det är definitivt värt att ta sig en åktur ut till Vänoxa, där Marie och Jonas också har byggt upp en 9-håls golfbana. Caféet, galleriet och golfen är öppen varje dag under sommaren. Och som Marie säger på sitt öppenhjärtiga, kanske lite traditionella skärgårdssätt – alla är välkomna till oss, det finns alltid någon i stranden som tar emot en.

Text och foto: Åsa Rosenberg

Tia:s Bok
:n Kirja
Vuorikatu
Berggatan 19
248 6060

Hanko
Hangö

Sjökort

Böcker

Kontorsmaterial

Kort

m.m.

Merikortteja

Kirjoja

Konttoritarv

Korttejä.

y.m.

Tervetuloa!

Välkommen!

Blomsterängen

- en prydnad i skärgården

Allt sedan stenåldern har öarna i Östersjön varit befolkade. Så har också varit fallet i Skärgårdshavet och därmed även i Rosala-Hitis. Det finns talrika fynd som visar att skärgården länge varit bebodd och uppfattats som en gynnsam miljö för människan. Fisket har räddat befolkningen från hungersnöd vid tider då väderleken varit ogynnsam för jordbruk. Skärgårdens milda klimat gynnar jordbruk och kreaturshushållning. Jämfört med fastlandet har skärgården alltså ur människans synvinkel varit en bra plats att bo och leva på. Människans verksamhet sätter sina spår i miljön. Ifall verksamheten är storskalig och den pågår länge börjar man uppfatta miljötyper som uppkommit som en följd av den som naturliga delar av naturen kring oss. Blomsterängen är ett

exempel på en delvis konstgjord naturtyp som anses höra hemma i skärgården. Förändringar i samhället som delvis har sin grund i den teknologiska utvecklingen och industrialiseringen, sätter sin prägel också på miljön i skärgården. Man ser idag resultatet av utvecklingen också i Rosala-Hitis. Tidigare livskraftiga näringsgrenar som fiske och jordbruk har gått tillbaka för att ersättas med skogsbruk och turism. Ett hot för den levande skärgården är att den fasta befolkningen flyttar bort. Förändringar i samhället leder till att vår omgivning kommer att se annorlunda ut. En naturtyp som nu är på kraftig tillbakagång är ängarna.

Skärgårdssamhällena var tidigare till stora delar självförsörjande i fråga om livsmedel. Fiske och jakt var näringsgrenar som

kompletterade ett omfattande men relativt småskaligt jordbruk och husdjurshållning. På somrarna betade djuren fritt i skogar och på stränder. Hus, båtar, bryggor mm. byggdes av virke från skogen kring gårdar och byar. Under vintern höll man husdjuren i fähus där värmen var tillräckligt hög för att klara vintern. Tillräcklig tillgång till vinterfoder var en förutsättning för kreaturshållning i skärgården. Man var helt enkelt tvungen att samla vintermat för djuren under sommar och höst. Sommarbetet gödslade på ett naturligt sätt fårens och nötkreaturens betesmarker. Som följd av verksamheten uppstod kring skärgårdssamhällena omfattande ängsmarker. Ljus- och näringsförhållandena på ängsmarkerna var synnerligen gynnsamma för ett stort antal växt- och djurarter. Man skapade lövängar med en säregen och

översvallande blomsterprakt. Strandbetet och insamlingen av vinterfoder skapade därtill strandängar som likaså kännetecknades av en rik växt- och djurvärld.

Förändringarna i samhällsstrukturen och speciellt jordbrukets och djurhushållningens tillbakagång som nu pågått i närmare femtio år har medfört drastiska förändringar. Skärgårdsängarna håller på att försvinna på grund av att de helt enkelt växer igen. Idag har man bara en vag uppfattning om hur naturen i skärgården såg ut tidigare. Gamla fotografier och en del målningar berättar dock om ängarnas blomsterprakt. Idag kan man stöta på fragment av ängsnaturen kring byar och gårdar. Om man inte vidtar åtgärder kommer snart de sista ängarna att försvinna. Med ängarna försvinner inte bara växterna utan även en stor skara djurarter som är beroende av dem. Staren och sånglärkan är två välkända fågelarter som gynnas av jordbruk och husdjurshållning. Bestånden av fåglar som gynnas av lantbruket minskar. Dagfjärilar, humlor och bin som får sin mat från blommornas nektar hungrar och på sikt leder det till att även de minskar i antal.

Kan man vrida tillbaka klockan? Finns det något man kan göra för att förhindra ängarna från att försvinna helt? Svaret är jakande, men bara delvis. Flera gamla ängar har redan försvunnit för gott då de omvandlats till skogsmark. Ett sätt att spara

Strandlysing. Foto: Fredrika Biström

kvarvarande ängar är att årligen slå vegetationen och hålla dem på konstgjord väg öppna. Slagen vegetation lämnas kvar för att säkerställa tillgången på näring. Sly och buskvegetation bör också åtgärdas. Man har också uppmuntrat markägare att överlåta sina igenväxande ängsmarker till betesmark för nötkreatur och får. Sådana åtgärder är värda allt understöd. En omväxlande och tilltalande miljö torde vid sidan av en uppbyggnad av samhällelig infrastruktur bidra till att hålla skärgården levande. De blomstrande ängarna är till stor glädje för alla som lever och verkar i skärgården. Det här gäller såväl för den fasta befolkningen som för sommargästerna och de tillfälliga besökarna.

Bild på motsatta sida: Gamal ängsmark med blomsterprakt i Böleby på Rosala sommaren 2005. Foto: Fredrika Biström

Text: Olof och Gun Biström, Mossberget, Rosala

För dem som vill läsa mera rekommenderas boken *Östersjön – naturen och människan* skriven av Eeva Furman, Harri Dahlström och Risto Hamari 1998 (Otava).

Kor på bete i Hitis. Foto: Bernt Örså

Gympa på strandängen

Gymnastik kan utföras hemma, tillsammans med andra i svettiga gymnasalar eller på en strandäng med underbara vyer av kobbar och skär i Rosala. Förmodligen är det detta i kombination med en utmärkt gympaledare som lockar allt fler till gymnastiska övningar i sommarvärmen. Kvinnodominansen är slående bland deltagarna men ett par representanter från svärdsidan har enträget hängt med i övningarna. Fler män borde rimligtvis lockas till den vackra strandängen men kanske det blir en ändring i framtiden.

Mari-Sofi Johansson är utbildad idrottsledare och har en

lång erfarenhet av att leda gympagrupper i alla åldrar. Hon är hemma i Närpes men bor sedan många år i Dalsbruk där hon är företagare i motion. Därtill är Mari-Sofi anställd av Folkhälsan för projektet *Barn och rörelse* och dessutom är hon samordnare av simskolverksamheten i Åboland. Numera leder hon sommargympa endast i Rosala och det är andra året det sker på strandängen i Klobbviken.

– Det gör jag gärna för jag märker att mina övningar är uppskattade och det är rena semestern att få komma hit ut till yttre skärgården, säger Mari-Sofi.

Antalet deltagare har varierat mellan tolv och sexton. Både unga och äldre samt kvinnor och

män har väl funnit sig till rätta med de krav som övningarna ställer. På vintrarna har hon lett motionsgymnastik i skärgården för damer såväl i Kasnäs som i Rosala men nu har hon p.g.a. sina andra åtaganden mindre tid för detta.

Musiken avgörande

För att få idéer om hur programmet skall komponeras under den timme övningen pågår hämtar Mari-Sofi uppslag från böcker, TV och från videoband. Det gäller att hitta variation så att intresset hålls levande bland deltagarna.

- Musiken är avgörande för både rytm och tempo i övningarna. Jag

vet precis vad som skall göras när en låt övergår till en annan. Om musiken och övningarna inte går i takt lyckas det inte, säger Mari-Sofi.

Man måste ha lite gehör för att hitta de rätta låtarna. Mari-Sofi berättar att när hon hör en bit på radion kan hon plötsligt se framför sig en övning för magmuskler. Det kan ta upp till två eller tre dagar att få ihop lämplig musik som matchar med övningarna under en gympa timme.

Gymnastik är nyttigt och avkopplande

I Mari-Sofi Johanssons gym-pa inleds övningarna med uppvärmning och därefter ökar tempot i rörelserna. Ungefär i mitten av programmet ingår tånjning som varar under en lugn låt.

- Det är skönt att andas ut innan man börjar med muskelövningarna varefter jag återkommer med

tånjning i slutet med två lugna låtar, säger Mari-Sofi.

För att variera övningarna kan olika redskap användas. Ibland används stepbräde som redskap, en annan gång kappar, gummiband eller jättebollar. Avsikten är att samma redskap används under tre träningspass. Musiken följer med oberoende av vilket redskap som är i användning, berättar Mari-Sofi.

Gymnasterna i Rosala samlas en gång i veckan från midsommar fram till slutet av juli. Ibland är merparten av deltagarna ortsbör, vilket är glädjande, och ibland har sommargästerna en liten övervikt. Någon skillnad i spänst och skutt går inte att skönja. I eftermiddagsolen på strandängen blandas stönande

Mari-Sofi Johansson

med fågelsång och svettiga kroppar svalkas av en stilla aftonbris.

Text: Jan Sundberg
Foto: Bernt Örså

Taxen-resor
Jan-Erik Holmström
0400 320 915

Taxibåtsköror på beställning

Hitis Marineservice
040 531 22 49

Tillverkning och försäljning av pontonbryggor, försäljning av trävirke och tillbehör, uthyring av båtblåsar, vintreförvaring av båtar, motorservice.

Besök en hantverkare i skärgården-paket

Textil AÖ
Anita Österberg, Hitis
02 46 66 609
Hantverk till försäljning

Taxi Hitis
0400 697 916
Per-Erik Fihlman

Taxibil för 8 personer. Plats för rullstol.

SKÄRGÅRDENS HJÄLTAR

Det var en gång en kvinna som inte kunde sitta stilla. Genast som hon satte sig ner blev hon helt enkelt tvungen att stiga upp och tvätta fönster, grädda piroger, värma bastun eller rensa trädgårdslandet. Kvinnan hette Kaisu och hon bodde alldeles ensam i sitt hus vid utkanten av en äng, nära kyrkan. På en liten ö mitt ute i havet. Kanske befinner du dig på den ön just nu. Ön heter Hitis och alla byborna kände nog Kaisu som bodde mitt i byn. "Det är Kaisu som har städat ungdomslokalen" kunde de säga. "Det är Kaisu som har varit och tömt dasset i Vikare", konstaterade de. "Det är Kaisu som har varit och målat den där väggen", mumlade de. "Det är Kaisu som har varit och städat

vid simstranden", sa de förundrade.

Kaisu verkade hinna överallt. Hon trampade på sin cykel genom byn och om man just hade sett henne laga mat till festpubliken kunde man nästa ögonblick

se henne klyva ved i andra ändan av byn. Från bittida till sent höll hon på. Många blev trötta bara av att se henne hålla på. "Håhhå", kunde en förbipasserande sucka "inte har väl Kaisu kluvit all den där veden ensam?"

Men det hade Kaisu. Fastän hon tyckte om alla jobb som hon hittade på att ta itu med så formigen älskade hon skogsarbete. Hade älskat ända sedan hon var barn. Allt sedan hon långt borta i Österbotten hade gjort skogsarbete tillsammans med sin mamma. Kaisu kunde helt enkelt inte hålla sig borta från skogen. Och om Kaisu älskade skogen så älskade minsann skogen Kaisu också. I slutningarna som Kaisu röjt skjöt det upp liljekonvaljer,

blåbärsriset reste sig med nya krafter efter att grenarna som legat över det försvann och hela skogen såg ut att le när den fick syn på Kaisu. Och log gjorde också Kaisu. Hon berömde vädret, vilken sida det än visade upp: om solen gassade från en molnfri himmel tyckte Kaisu att det var skönt då det var så varmt. "Ett utmärkt väder för skogsarbete. Man behöver inte frysa." Om det däremot var kyligt, var Kaisu förtjust "Ett utmärkt väder för skogsarbete, man får inte för varmt". Om det blåste hårt, skrattade Kaisu nöjd: "Ett utmärkt väder för skogsarbete, man slipper plågas av myggor." Och om igen regnet stod som spön i backen, jobbade Kaisu på i sin gula regnrock och utbrast: "Ett väder som gjort för skogsarbete, man orkar bättre kvista träd när duschen är på."

När dagen var slut tackade Kaisu alltid skogen och sin präktiga yxa. Och sedan cyklade hon hem genom byn och kokade sig en kopp kaffe.

När Kaisu gick och lade sig drömde hon om vedstaplar och kvisthögar som hon skulle reda upp följande dag. Och när hon vaknade på morgonen gav hon sig knappt tid att äta frukost då vedstaplarna lockade henne att skynda sig ut. Hon lirkade igång cirkeln som länge stått överksam och hopplöst stora vedklampar delade sig fogligt under hennes yxa i passliga bitar. Kaisu verkade ha mirakulösa krafter. Även om hon någon gång var trött var det nog ingen i byn som märkte

det. Kaisu föreföll starkare än alla kraftkarlar tillsammans.

När skogen var röjd, veden klabbad, grenarna flisade tittade Kaisu sig omkring och funderade vad hon närmast skulle ta itu med. Alltid behövdes det hjälp någonstans i byn och mycket riktigt var Kaisu snart där med sin cykel. Innan fåglarna hunnit ta ton hade hon satt igång.

Ute i stora världen, långt borta från den lilla ön, var hjältarna män, sådana som He-man och Stålmannen. Här på ön är det lyckligtvis tvärtom. Under århundraden har hjältarna ofta också varit kvinnor. Sådana som till exempel Super-Kaisu.

Text: Eppu Nuotia
Översättning: Camilla Lumme
Teckningar:

Tony Lainer
Christoffer Johansson
Moa Brunström
Maria Lumme

Rikslucia
Marianne Ekqvist

Finlands lucia på besök i Hitis

Lucia i Hitis kyrka

Finlands lucia 2005 Marianne Ekqvist beskriver luciatiden som en unik upplevelse, intensiva veckor som rymde både skratt och tårar, allt från rörda äldre till spralliga barn. "Sällan går man ner för Domkyrkotrappan och har 20 000 människor som vinkar åt en."

Redan när luciamamman Margaretha Wildtgrube besökte lucia för att gratulera till valet framförde familjen Ekqvist önskemålet att lucia också skulle få besöka Hitis därför att familjen har sommarställe där och Marianne har tillbringat somrarna där sedan barnsben. Det här kändes verkligen viktigt för hela familjen. Fastän Marianne har svårt att lyfta fram några höjdpunkter under luciatiden, "allt var bäst på sitt sätt", nämner hon den fyllda kyrkan i Hitis som en oförlömlig upplevelse. Att det blev en oförlömlig upplevelse kan också de som fyllde kyrkan vittna om!

Vad finns då kvar såhär efteråt? Man kan leva i sin egen bubbla, omedveten om vad som händer omkring en – det jag mötte under luciatiden har nog präglat mig och jag har öppnat mina ögon för nya saker, säger Marianne Ekqvist.

Text: Camilla Lumme, Foto: Bernt Örså

SOMMARENS OCH VINTERNS VÄDER 2006

Dessa iakttagelser är gjorda i April - Maj 2006 i Dalsbruk av Erik Sjöblom,

Juni

Mycket varma dagar som kan ha med sej någon kraftig åskknall och någon kraftig regnskur. Men annars har vi vackra dagar till midsommar och någon dag över. Regn de sista dagarna i månaden!

Juli

Vädret klarnar upp och vi får mycket varmt som har med sej några kraftiga åskskurar. Annars har vi en mycket fin julimånad. De sista dagarna ökar molnigheten och det är mycket varmt men dock uppehåll.

Augusti

Värmen fortsätter men i medlet på månaden så får vi litet ostadigare väder. Det blir åska, regn och en skaplig storm. Sedan får vi igen fina soliga dagar som håller i sej månaden ut.

September

Det blir regn och hård blåst i början av månaden och betydligt svalare. Sedan klarnar vädret upp och vi får fina soliga dagar men kalla nätter. Någon

frostnatt kan förekomma. Sedan får vi regn och ostadigt väder månaden ut.

Oktober

Det blir en kraftig storm och mycket regn i början av månaden. Den håller i sej någon dag. Sedan får vi stabilare väder. Vi får någon frostnatt också. Snöslask kan förekomma de sista dagarna i månaden.

November

Vi har ganska fina dagar i början av månaden. Men vädret mulnar och vi får mycket nederbörd, regn och snöblandat regn. Det övergår möjligen till snö. Vi får också någon minus grad och snöarbete.

December

December kommer in med mycket ostadigt väder. Vi får flera minus grader och nederbörd i form av snö, mycket, flera dagar. Mera mot julen blir det uppljarnande väder. Vi får en mycket vacker jul- och nyårshelg

Information

Allmänt alarmnummer 112

Ambulans, Medi-Heli, Sjöbevakning, Polis

Läkarmottagningar Dalsbruk/Kimito

Dalsbruk, tel. 4661 890 mån till to kl. 8-16

och varannan fredag kl. 8-16 och kl. 8-14

Läkarmottagningen i Dalsbruk är stängd

fr.o.m. torsdag 22.6 t.o.m. söndag 30.7

Kimito, tel. 421 588 mån till to kl. 8-16

och varannan fredag kl. 8-14

Läkardejourering kväll/natt

Dalsbruk, tel. 46 61 890 ti 16-20 och

to kl. 16-17 samt varannan fredag kl. 8-16

Kimito, tel. 42 15 88 må 16-20 och

ons kl. 16-17 samt varannan fredag kl. 8-16

Övriga tider: Jourläkaren nås per tel. 7723 611

(se nedan)

Salö hälsocentral/sjukhus, tel. 77 23 611

vardagsnätter kl. 22-08, samt veckoslut

dygnet runt

Hitis rådgivning

Solglimten. Teltid. vardagar kl. 8.00-8.30 och

kl.12.30-13.00 (46 66 810 / 040 548 73 43)

Mottagning och hembesök enligt

överenskommelse. Arbetstid vanligen kl. 8-16.

Allmän mottagning utan tidsbeställning i Hitis,

Solglimten måndagar kl. 14-15 och i Rosala, i

skolan, onsdagar kl. 14.30-15.30

Högsåra första tisdagen i månaden kl. 9.30-

10.30 i Högsåra pensionat

Rådgivningen öppen v. 30-32 endast onsdag

och torsdag

Dalsbruk tandläkarmottagning

Telefon växel 46 61 890, tandläkare,

tel. 46 61 317 och 46 61 523

Hitis sjöbevakning

Tel. 020 410 71 10, reservnummer 23 33 777

Polis Dalsbruk

Malmvägen 2 onsdagar 8.30-15 tel. 466 1015

Giftinformationscentralen

Tel. 09 471 977 el. 09 4711

Brandkår

Alarm alltid via 112

Rosala FBK

Brandchef: Leif Eriksson,

tel. 46 67 113 / 0400 840 989

Vice brandchef: Martin Fagerholm,

tel. 46 67 194 / 040 551 4922

Hitis FBK

Brandchef: Tor-Björn Holmström

tel. 040 827 3352

Dalsbruk brandstation, tel. 5211 230/

466 2005

Sotare i Dragsfjärd

Harri Kemilä

Tel. 040-55 89 361

Veterinär Tuomo Waltari

Telefontid kl. 8-9

Tel. 421048 / 0500 110 660 akuta fall

Jour 7337 555

Förbindelsebåtar

M/s Aura, tel. 0400 320 092

Rosala II, tel. 0400 720 608

Lövö färja, tel. 040 829 1733

Högsåra färja, tel. 040 706 62 91

Kommunala Ämbetshuset i Dalsbruk

Malmvägen 2

Tel. 5211 200

Öppet: måndag-onsdag 8-16, torsdagar 8-17,

fredagar 8-13.45

Ämbetshuset är stängt från den. 10 juli

till den 21 juli

För mera information se www.dragsfjard.fi

Klara-Skärgårdens Renhållning AB

Hertsböle, tel. 53 86 270 eller

Klara 27 45 920

Hertsböles mellanlagringsstation öppet:

torsdag 8-12 och 13-17, lördag 13-17

Gratis mottagning av sorterade sopor från

hushåll. En släpkärra per månad.

Insamlinga av metallskrot och problemavfall

sker med servicebåtarna Jumbo-Roope och

Roope.

För mera information se sopterminalinfo eller

www.klara.fi

Hitis Bibliotek

Marina Johansson, tel. 46 66 617

Måndagar: 15-18

Torsdagar: 16-19

Nordea Bank/Hitis

Tel. 46 66 624

Tisdagar kl. 10-15

Post

Rosala Post, Båtviksvägen 15.

Kerstin Sundqvist, tel. 020 452 18 58

Måndag-fredag kl. 12-13, tisdag även 17-18

Sommartid 26.6-18.8 må-fre kl. 12.30-13.30,

tisdag även 17-18

Hitis ombudspost i bankkontoret.

Eivor Gustafsson, tel. 020 452 18 56

Måndag-fredag 11-13

Sommartid v. 27-31 må-fre 11.30-13.30

Pastorskansli

Paul Amper, tel. 46 66 605

Öppethållningstider:

Onsdagar och fredagar 10-13

www.friskbris.fi

Stigs Kontor & Foto

Kolabacksvägen 4.

25900 Dalsbruk

☎ 02-4661 848

☎ 02-4661 090

☎ 0400-839 861

✉ tietoco@netti.fi

🌐 www.netti.fi/~tietoco

Allt möjligt och omöjligt!

Tveka inte. FRÅGA!

Kaikka mahdollista ja mahdotonta!

Älä epäröi, vaan KYSY!

LUCKAN

För mera information se: www.luckan.fi

Luckornas öppethållningstider i juni-juli

Åbo: Mån & Fre 12 - 16

Tis - Tor 12 - 18

Stängt i augusti

Kimito: Mån - Fre 9 - 17

Lör 10 - 14

Händelsekalender

- 21.6 Midsommarstången majas i Rosala kl. 17 vid Branddepån, arr SVRB
- 22.6 Midsommarstången majas i Hitis kl. 18 på Kyrkbacken, arr HVH
- 23.6 Midsommarstången reses i Hitis kl. 14, lotteri, kaffe musik och sång, arr HVH
- 23.6 Midsommarstången reses i Rosala kl. 15 med sång och dans runt stången, arr SVRB
- 23.6 Midsommarstången reses i Högsåra på eftermiddagen i Kejsarhamnen, arr DUVH
- 23.6 Midsommarstången reses i Biskopsö kl. 18, arr Biskopsö byalag
- 24.6 Vänö. Midsommar dagens kvällsdans på Smugglarnästet, karaoke, arr Vänö Vänner
- 28.6 Rosala, Strandängsgymnastik i Klobbviken med Mari-Sofi Johansson kl. 17.30, arr Rosala Byaråd
- 30.6 Rosala, Dans med Manhattan på Vikingaborg kl 20-01, arr SVRB
- 1.7 Rosala. Sommartorg vid Rosala Handelsbod kl. 10, arr. Rosala Byaråd
- 1.7 Hitis, Brandkårsfest på Furutorp kl. 19, anmälningar till Holmströms Lanthandel, arr Hitis FBK
- 1.7 Vänödagen med marknad och annat program, arr Vänö Vänner
- 4.7 Rosala, Allsång i Klobbviken till toner av Calle Pettersson kl. 18, arr Rosala Byaråd
- 5.7 Rosala, Strandängsgymnastik i Klobbviken med Mari-Sofi Johansson kl. 17.30, arr Rosala Byaråd
- 6.7 Rosala, Böledagen, loppmarknad öppen för alla, fisksoppa och kaffe, arr Peti ja Puuro
- 8.7 Rosala. Sommartorg vid Rosala Handelsbod kl. 10, arr. Rosala Byaråd
- 9.7 Hitis, Allsång på Furutorp kl. 19, kaffeservering, arr HVH
- 10.7 Biskopsö, marknad vid förbindelsebåtsbryggan kl. 14, fisksoppa, arr Biskopsö byalag
- 12.7 Rosala, Strandängsgymnastik i Klobbviken med Mari-Sofi Johansson kl. 17.30, arr Rosala Byaråd
- 12.7 Högsåra, Skärgårdsteatern förevisar "Misantropen" på Sunnanland, arr DUVH
- 13.7 Hitis, Loppmarknad med sommartorg, auktion, mat, kaffe kl. 11-16 på Furutorp, arr.HVH
- 13-15.7 Rosala, Utställning av gamla fotografier i Hitis Rosala skola kl. 11-15, på lördag kl. 11-16, arr Rosala Byaråd
- 14.7 Högsåradagen, Marknad vid Farmorts Cafe, program hela dagen, arr Marthaför. m.fl.

- 14.7 Rosala, Dansafton i Rosala gästhamn kl 20, arr. TB-Marin
- 15.7 Hitis, Sommarjazz med middag kl. 18 på Furutorp, arr. HVH
- 15.7 Rosala Sommarblot, rmarknad på Hundtorget med mat, kvällsdans på Vikingaborg, arr SVRB
- 15.7 Vänö, Träbåtsdagen, "halmhatts" picknick, dans på kvällen med Hangö Visans Vänner, arr Vänö Vänner
- 19.7 Rosala, Strandängsgymnastik i Klobbviken med Mari-Sofi Johansson kl. 17.30, arr Rosala Byaråd
- 21.7 Hitis Mini Maraton, start kl. 16.30 vid Backom Café, anmälningar mottages en halv timme före start, arr Hitis FBK
- 22.7 Rosala. Sommartorg vid Rosala Handelsbod kl. 10, arr. Rosala Byaråd
- 23.7 Rosala, Rosala öppna kubbmästerskap vid Hitis Rosala skola kl. 14, arr Rosala Byaråd
- 24.7 Vänö, Seglingskurs med optimistjolle för simkunniga 7-12 åringar, arr. Vänö Vänner
- 27.7 Högsåra, Barnens museidag kl 14, Jungfrusunds museum i Kejsarhamnen, arr Högsåra byalag
- 28.7 Rosala, Skärgårdsteatern förevisar "Misantropen" på Vikingaborg, arr SVRB
- 29.7 Hitis, Trivselkväll med middag kl 19 och dans till Showdown på Furutorp, arr HVH
- 29.7-6.8 Rosala, Fotoutställningen "Skäribilder" av Elina Nuortie, Vikingaborg, Vernissage 29.7, arr. Skärgårdens Kultursällskap
- 6.8 Högsåra, De Ungas Vänner i Högsåra, 100-års jubileum, musik och program på Sunnanland, arr. DUVH
- 26.8 Rosala, jazzkväll kl. 19-21 på Vikingaborg, arr. Skärgårdens Kulturvänner
- 26.8 Forneldarnas natt i Hitis, Rosala, Högsåra, Biskopsö och Vänö. Brasorna tänds kl. 22

ALLA ARRANGÖRER HÄLSAR DIG, DIN FAMILJ, VÄNNER OCH
BEKANTA VÄLKOMNA TILL VÅR VACKRA SKÄRGÅRD

Simskola i Rosala

17-28.7 i Klobbviken
Simlärare: Fanny Örså
Information: Tina Örså
Telefon: 46 67 123
Anmälan i simskolan 17.7

Arrangör: Folkhälsan i Hitis

Simskola i Hitis

3-14.7 vid Folkhälsans simbrygga
Simlärare: Linda Sundberg
Förhandsanmälan: Camilla Lumme
(040 559 15 31) eller anmälan i
simskolan 3.7

A sunset over a body of water with tall grasses in the foreground. The sun is low on the horizon, casting a long, shimmering reflection on the water. The sky is filled with soft, orange and yellow clouds. The grasses in the foreground are dark and silhouetted against the bright sky.

stilla

att stå stilla är
att känna sina fötter
att känna underlaget
solen på armarna
och ögonen blinka

att stå stilla
att stå stilla är vindstilla
när träd inte rör sig
hav inte vågar

då vågar du
klättra i träd
simma i hav

ska vi gå nu
gå vidare?

att stå stilla är
andetag ur näsa eller
andetag ur mun
tyst en bröstborg
sänks och höjs
sänks och höjs
tyst en stund

tala till mig
tänk att jag är
jag är du

stilla en sten

Dikt av Heidi von Wright